

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

LEJA KOKOL

MENTOR: red. prof. dr. MIROSLAV STANOJEVIĆ

STAVKE V SLOVENIJI IN EVROPI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2005

KAZALO

UVOD	1
1 STAVKA KOT OBLIKA INDUSTRIJSKEGA KONFLIKTA	3
1.1 POJEM INDUSTRIJSKEGA KONFLIKTA IN STAVKE	3
1.2 VRSTE STAVK	4
1.3 VIRI IN VZROKI ZA POJAV STAVK	4
1.4 POMEN IN VLOGA SINDIKATA	5
2 STAVKE V SLOVENIJI	8
2.1 PRAVNA UREDITEV STAVK	8
2.2 STAVKE V 80. IN 90. LETIH	9
2.2.1 STATISTIČNE ZNAČILNOSTI STAVK V 80. IN 90. LETIH	10
2.2.1.1 STAVKI V PODJETJU EMO D.O.O. CELJE	20
2.2.2 STAVKE KONEC 90. IN ZAČETEK NOVEGA TISOČLETJA (1998-2000).....	24
2.3 ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA SINDIKALNEGA PRIZORIŠČA	28
2.3.1 ZVEZA SVOBODNIH SINDIKATOV SLOVENIJE (ZSSS)	30
3 STAVKE V EVROPI	32
3.1 PRAVNE UREDITVE STAVK V EVROPSKIH DRŽAVAH	33
3.1.1 ZAHODNOEVROPSKE DRŽAVE.....	33
3.1.2 VZHODNOEVROPSKE DRŽAVE (ČEŠKA, POLJSKA, MADŽARSKA)	37
3.2. STAVKOVNI TRENDI KONEC 20. STOLETJA V EVROPI.....	38
3.2.1 ZNAČILNOSTI STAVK V ZAHODNOEVROPSKIH DRŽAVAH KONEC 20. STOLETJA	41
3.2.2 ZNAČILNOSTI STAVK V VZHODNOEVROPSKIH DRŽAVAH KONEC 20. STOLETJA	45
3.3 EVROPSKI SINDIKATI KONEC 20. STOLETJA	47
3.3.1 RAZVOJ SINDIKATOV V EVROPI	47
3.3.2 ZNAČILNOSTI EVROPSKIH SINDIKALNIH PRIZORIŠČ	47
3.3.3 ZNAČILNOSTI SINDIKATOV V POSAMEZNIH DRŽAVAH	49
SKLEP.....	54
LITERATURA IN VIRI	57

UVOD

V razviti industrijski družbi smo priča mnogim napredkom in razvojem tehnologije, ki naj bi lajšala delo zaposlenim. Vendar pa so kljub temu delavci na svojih delovnih mestih dostikrat nezadovoljni, saj so jim prevečkrat kršene ali neupoštevane njihove pravice. Tako lahko posledično govorimo o pojavu industrijskega konflikta, ki je vzniknil z ekonomskim razvojem in do katerega privedejo predvsem nesoglasja med delavci in delodajalci. Ena od razširjenih oblik industrijskega konflikta, se pravi oblika, ki se je delavci najpogosteje poslužujejo pri izražanju svojega nezadovoljstva v organizaciji, je stavka, ki bo osrednji pojem moje diplomske naloge. Kot bomo videli v nadaljevanju, izvirajo glavni povodi za stavke iz ekonomskih vzrokov, predvsem tistih, ki so povezani s plačili delavcev.

Pri nas in tudi v večini evropskih držav je stavka pomemben dejavnik oziroma "gibanje", s katerim zaposleni izražajo svoje nezadovoljstvo in nestrinjanje z obstoječimi razmerami v organizaciji. Seveda pa med državami obstajajo določene razlike ter podobnosti v tem pojavu. Zato me v pričujočem delu zanimajo predvsem glavne značilnosti stavk (pravne ureditve in oblike stavk, vzroki in povodi za stavke, statistični podatki o stavkah za posamezne države ipd.) ter pomen sindikatov kot posrednikov in zastopnikov delojemalcev v stavkah konec 20. stoletja v Sloveniji in Evropi.

V prvem poglavju moje delo zajema definicijo industrijskega konflikta in stavke, vrste oziroma oblike stavk, vire in pogoje za njihov pojav ter na splošno opis glavnih karakteristik stavke. Poleg tega na kratko izpostavim tudi pomen sindikata kot relevantnega akterja v stavkah, saj zastopa interese delavcev v pogajanjih z delodajalci. Obstoj in delovanje sindikatov je namreč (vse bolj) 'nujno', kajti zelo malo je delodajalcev, ki bi delavcem brezpogojno zagotavljali pravice, ki jim gredo na podlagi zakonov in kolektivnih pogodb, še manj pa je delodajalcev, ki bi jih zanimala kvaliteta življenja delavcev in njihovih družin.

Drugo poglavje govori o omenjenih dejavnikih in karakteristikah stavk v Sloveniji. Najprej me zanima pravna ureditev stavk pri nas, nato pa njihove temeljne značilnosti. Povzamem bistvene statistične značilnosti slovenskih stavk konec 20. stoletja, pri čemer so mi osnovno izhodišče študije M. Stanojevića iz leta 2001 in podatki analize stavk

ZSSS kot glavnega organizatorja stavk pri nas. Omenim tudi nekatere odmevnejše stavke konec devetdesetih pri nas in zahteve, ki so bile povod zanje. Opišem potek stavke v ptujskem tekstilnem podjetju Labod Delta Konfekcija l. 1998 in stavke v Emu d.o.o. Celje, ki se je zgodila leta 1992 ter žalostno zgodbo ene od takratnih tamkajšnjih delavk. Na koncu drugega poglavja podam še značilnosti sindikalnega prizorišča pri nas, pri čemer poudarim predvsem vlogo in pomen Zveze svobodnih sindikatov Slovenije.

Industrijski odnosi v posameznih državah so pomemben dejavnik, ki določajo tudi nekatere značilnosti stavk ali pa le-te dovoljujejo in ponekod celo prepovedujejo. Zato na začetku tretjega poglavja na kratko podam glavne karakteristike industrijskih odnosov v Evropi. Ločeno obravnavam dežele EU oziroma zahodnoevropske (dežele z neokorporativističnimi sistemi industrijskih odnosov) ter vzhodnoevropske dežele, takrat še nečlanice EU (bivše dežele komunističnega bloka). Pri obeh sklopih držav povzamem značilnosti pravnih ureditev stavk, stavkovne trende ter značilnosti stavk konec 20. stoletja in nenazadnje tudi razvoj evropskih sindikatov in dogajanja na njihovih sindikalnih prizoriščih.

Pri navajanju in primerjavi vseh podatkov so mi v največji meri v pomoč raziskave in študije M. Stanojevića ter izsledki raziskav Edwardsa in Hymana in še mnogo drugih domačih in tujih virov.

1 STAVKA KOT OBLIKA INDUSTRIJSKEGA KONFLIKTA

1.1 POJEM INDUSTRIJSKEGA KONFLIKTA IN STAVKE

Pojem industrijskega konflikta ni natančno opredeljen, zato zanj obstaja več definicij. Ponavadi je industrijski konflikt definiran kot "konflikt med delodajalci in delojemalci" (Boulding v Lukan, 1992: 6). Prav tako za pojem stavke kot glavne oblike industrijskega konflikta ni ene in enotne definicije, kar je posledica tega, da avtorji poudarjajo različne karakteristike tega pojava.

Zaposleni s stavko ne izražajo le nezadovoljstva znotraj podjetja, ampak tudi nezadovoljstvo z razmerami zunaj organizacije. Glede na to je najustreznejša definicija stavke naslednja:

"Stavka je organizirana začasna prekinitvev dela, s katero delavci poskušajo doseči spremembo delovnih razmer v organizaciji ali želijo vplivati na drugačno ureditev ekonomsko-socialnih razmer v širšem okolju zunaj organizacije." (Vodovnik, 1998: 330)

Razlike v definicijah stavke med posameznimi državami so posledica dejavnikov, kot so vloga socialnih partnerjev v družbi, narava kolektivnih razmerij ter razmerij med delodajalci in delavci. Zaradi neenotnosti uradnih definicij za statistično spremljanje stavk so statistiki dela, posebej za potrebe statističnega spremljanja stavk, na svoji 14. mednarodni konferenci leta 1987 v Ženevi opredelili stavke in izprtja kot "začasno ustavitev dela, ki jo je namerno povzročila skupina delavcev pri enem oziroma več delodajalcih z namenom, da bi vsilila neko zahtevo, ali se ji uprla ali izrazila svoje nestrinjanje (Yearbook of Labour Statistics v Kavčič, 1991: 43).

Pri stavki gre vedno in povsod za kolektivno in v večini primerov tudi organizirano akcijo, ki predpostavlja določeno stopnjo solidarnosti in organiziranosti delavcev, katerih cilj je pridobitev določene dobrine (npr. višje plače, nižje norme itd.) oziroma dosega določenih zahtev, ki jih je moč pridobiti le na osnovi skupinskega delovanja.

Kot pomemben dejavnik naj omenim institucionalizacijo konflikta (stavke), ki pomeni, da institucije urejajo vedenje posameznikov in skupin v družbi s pomočjo opredeljenih, stalnih in organiziranih vzorcev, kar obenem pomeni tudi kontrolo stavke kot prisilne oblike industrijskega konflikta (glej Lukan, 1992: 122). Stavke, ki niso

institucionalizirane, so ponavadi obravnavane kot "divje", "neuradne" ali "nedovoljene" stavke (glej Kavčič in drugi, 1991: 37).

1.2 VRSTE STAVK

"Stavka kot najpomembnejša oblika organiziranega konflikta ni homogen socialni fenomen: variira lahko od množične, dolge ustavitve dela do polurnega protesta peščice delavcev."

(Ristić, 1997)

Stavkajoči lahko, odvisno od okoliščin, izražajo svoje nezadovoljstvo in postavljajo zahteve delodajalcem z različnimi oblikami stavk.

Veliko avtorjev je napravilo klasifikacijo stavk. V večini primerov gre za iste oblike stavk, vendar z drugačnim poimenovanjem. Zato bom navedla le Matthöferjevo klasifikacijo stavk: stavkanje z upočasnjenim delom, stavkanje z delom po pravilih, tihi bojkot, bojkot potrošnikov, solidarnostne stavke, stavke simpatizerjev, opozorilne, protestne in demonstracijske stavke, sukcesivne stavke, stavke na ključnih mestih, delne in vseobsežne stavke, spontane ustavitve dela, sedeče stavke, rotirajoče stavke, zasedba tovarn in delovne stavke, množične in generalne stavke (glej Matthöfer v Lukan, 1992: 69).

1.3 VIRI IN VZROKI ZA POJAV STAVK

Hyman (1989: 123) pri svoji analizi zahtev stavkajočih izpostavi naslednje najpogostejše vzroke stavk: nezadostna višina plač, drugi spori, ki se neposredno nanašajo na plače, zaposlovanje, odpuščanje in vprašanje presežnih delavcev, drugi delovni aranžmaji, norme in disciplina, delovni čas, 'razmejitveni' spori (vprašanje pristojnosti), druga kadrovska vprašanja, status sindikata in solidarnostne akcije.

Zgodovinsko gledano je temelj nastanka industrijskega konflikta, kot pravi Boulding, v pogodbi o plačah kot menjavi dela za denar. Se pravi, da gre predvsem za "nesporazum glede pogojev menjave in predvsem pomena te menjave za stranki" (Boulding v Lukan, 1992: 75).

Kaufman ugotavlja, da je vire stavk mogoče na splošno pojasniti z medsebojnim učinkovanjem osebnostnih, socialnopsiholoških, strukturalnih, institucionalnih, ekonomskih in drugih dejavnikov, ki povzročajo socialne konflikte (glej Kaufman v Lukan: 79).

Institucionalni pogoji po Kaufmanu zajemajo: organizacijsko strukturo podjetij, utečene načine reševanja konfliktov, prakso uresničevanja kolektivnih pogodb itd. Med socialnopsihološke dejavnike prišteva: bojevitost delavcev in sindikatov, prevladujočo ideologijo, poslovno perspektivo podjetja, stil dela sindikalnega vodstva, splošno družbeno klimo, javno mnenje itd. Ekonomski pogoji so sledeči: stopnja brezposelnosti, stroški, financiranje stavkajočih v času stavke. Potem so tu še politični pogoji, kjer gre za dejavnike, kot so: kontrola cen, kontrola plač, sprejemanje delovne ali sindikalne zakonodaje in splošna nagnjenost k stavkam. Po Kaufmanu je pomemben faktor tudi rivalstvo med sindikati (predvsem v podjetjih, kjer obstoji več sindikatov), kajti od njih, njihove ideologije, notranje sindikalne organiziranosti in stopnje solidarnosti je odvisna verjetnost, da bodo delavci stavkali (glej Kaufman v Kavčič, 1991: 48–50).

Pri empiričnem raziskovanju in analiziranju stavkovnih gibanj je bil večkrat uporabljen t.i. Hicksov "pogajalski model", ki je dokazoval, da je večina stavk rezultat "napačnih" informacij pri pogajanjih. "Zahteve sindikata po višjih plačah postavijo delodajalca pred izbiro med povišanjem plač in tveganjem stavke, ki prav tako zmanjšuje dohodek." (Hicks v Lukan, 1992: 83)

Vse dosedanje analize stavk so pokazale, da so stavke kompleksen pojav, na katerega vpliva splet mnogih že omenjenih dejavnikov, pri čemer gre za specifično konfiguracijo v posameznih državah in časovnih obdobjih, kar pomeni, da univerzalnega modela za pojasnjevanje nastajanja stavk ni.

1.4 POMEN IN VLOGA SINDIKATA

Pravica do stavke je neposredno povezana s pravico do sindikalnega organiziranja kot eno od temeljnih človekovih pravic, pri čemer ena drugo pogojujeta. Odprava prepovedi ter toleriranje sindikatov in svoboda stavk je bila značilna od druge polovice 19. stol. dalje, pred tem pa je še veljala prepoved sindikatov, stavke pa so bile obravnavane kot delikt. Takšna časovna razdelitev je relativna, saj velja le za nekatere evropske države (glej Kyovsky v Lukan, 1992: 123).

Sindikot kot predstavnik delavcev in eden najpomembnejših akterjev v stavkah je po definiciji "trajna organizacija delojemalcev za zaščito in izboljšanje njihovega materialnega in socialnega položaja." (Tannenbaum v Lukan, 1992: 115)

Zgodovinsko so sindikati nastali kot organizacija delavskega razreda za zaščito njegovih interesov – predvsem za izboljšanje delovnih razmer in plač. Z vse večjim uveljavljanjem in razvojem so doživeli številne strukturalne in funkcionalne spremembe. Lukan ugotavlja, da so strukturalne spremembe razvidne v "vse večji kompleksnosti sindikatov, ki se kaže predvsem v njihovem širjenju na druge profesionalne kategorije zaposlenih, v povezovanju sindikalnih organizacij na nacionalni ravni in v vse večji razčlenjenosti znotraj njih samih." Funkcionalne spremembe pa so razvidne v njihovih različnih vlogah v posameznih družbah in v različnih oblikah njihovega delovanja (Lukan: 1992: 115).

Sindikotno delovanje v državah s tržnim gospodarstvom je, kot ugotavlja Harbison, usmerjeno v organiziranje množičnih protestnih demonstracij, v organizirano politično delovanje in v kolektivno pogajanje. Sindikati lahko istočasno delujejo v vse tri smeri, toda običajno je poudarek na eni izmed usmeritev. Tako so le-ti na primer v Italiji in Franciji osredotočeni na politično delovanje, v Veliki Britaniji in na Švedskem pa je poudarek na politični akciji in kolektivnem pogajanju (Harbison v Lukan, 1992: 116).

Javnomnenjske raziskave pri nas so pokazale na sledeče najpomembnejše funkcije sindikatov: pravno svetovanje delavcem, ohranjanje delovnih mest, zaščita in izobraževanje brezposelnih, dogovarjanje z Vlado in Gospodarsko zbornico o vprašanih ekonomske in socialne politike ter skrb za soodločanje delavcev (Stanojević in Omerzu, 1994: 120–140).

O temeljnih funkcijah sindikata, ki se od države do države bistveno ne razlikujejo, bo več govora v poglavju o Zvezi svobodnih sindikatov Slovenije. (glej poglavje 2.3.1)

Povezanost med zaupanjem delavcev sindikatu in pojavom stavk

Silver definira zaupanje na sledeč način: "Zaupanje je osnova reda v civilnih družbah – omogoča mešane odnose (tako poslovne kot osebne) med formalno svobodnimi osebami." (Silver v Sztompka, 1999: 102)

Visoko stopnjo relevantnosti v določeni organizaciji nosi dejstvo, da delavci zaupajo svojim predstavništvom (sindikatom), ki jih pri uveljavljanju raznih zahtev zastopajo pred delodajalci. Kadar delavci sindikatu ne zaupajo, se lahko zgodi, da le-ti pri njem ne bodo iskali pomoči za doseg svojih zahtev po mirni poti (s pogajanjem z delodajalci), ampak se bodo sami zoperstavili delodajalcem in skušali z različnimi oblikami industrijskega boja (zelo pogosto so to prav stavke) doseči uresničitev svojih zahtev oziroma ciljev.

2 STAVKE V SLOVENIJI

2.1 PRAVNA UREDITEV STAVK

Kot je zapisano v 1. in 2. členu ustave RS je Slovenija 'demokratska republika' ter 'pravna in socialna država' (glej Ustava RS: 1. in 2. člen), kar pomeni, da pripadajo državljanom določene pravice in temeljne svoboščine, ki so v ustavi tudi navedene.

Sodobne ustavne ureditve namenajo posebno pozornost socialnemu dialogu. Neposredni temelj razvijanja socialnega dialoga pri nas so osrednje ustavne norme, med katere sodijo norme o sodelovanju zaposlenih pri odločanju (75. člen), norme o sindikalni svobodi (76. člen) ter določila o pravici zaposlenih do stavke (77. člen) (Ustava Republike Slovenije, Ur. list RS, list RS/I, št. 33/91, 42/97).

Svoboda do stavke je pri nas urejena kot ustavna pravica delavcev. Tako kot državljanom pripada pravica oziroma svoboda do dela (glej Ustavo RS, 1991: 49. člen), tako jim je dovoljena tudi ustavitev dela. Ustava RS namreč v svojem 77. členu določa, da imajo delavci pravico do stavke, ki pa se lahko upoštevajoč vrsto in naravo dejavnosti, če to zahteva javna korist, omeji z zakonom. Tako poleg ustavne pravice to področje ureja tudi Zakon o stavki (v nadaljevanju ZStk), ki pravi da je "stavka zakonita oziroma v skladu z zakonom o stavki le, če je organizirana in uveljavljena pod pogoji, ki jih omenjeni zakon določa." ZStk v svojem 1. členu navaja definicijo stavke, ki pravi: "Stavka je organizirana prekinitev dela delavcev za uresničevanje ekonomskih in socialnih pravic in interesov iz dela." (ZStk, 1991: 1. člen) Taisti člen določa tudi, da se delavec o sodelovanju v stavki prosto odloči, kar pomeni, da ga nihče ne more prisiliti k sodelovanju. V 2. členu ZStk je določeno, da morajo delavci, če se odločijo za stavko, najprej sprejeti sklep o njenem začetku, s katerim določijo svoje zahteve, čas začetka stavke, kraj zbiranja udeležencev stavke ter organ, ki zastopa interese delavcev in v njihovem imenu vodi stavko, t.i. stavkovni odbor (ibid: 2. člen). Stavkovni odbor mora stavko napovedati vnaprej, najpozneje pet dni pred njenim pričetkom, in sicer tako, da pošlje sklep o začetku stavke organu upravljanja in poslovnemu organu organizacije oziroma delodajalcu (ibid: 3. člen). Zakon prav tako določa, da morajo stavkovni odbor in predstavniki organov od dneva napovedi stavke in med njo poskušati spor rešiti sporazumno (ibid: 4. člen).

Zstk vsebuje tudi določilo, da mora stavkovni odbor stavko voditi tako, da ne ogroža varnosti in zdravja ljudi ter njihovega premoženja. Po stavki pa mora omogočiti

nadaljevanje dela. Delavcem, ki v stavki ne sodelujejo, se ne sme preprečevati, da bi delali (ibid: 5. člen).

V panogah, ki opravljajo dejavnost posebnega družbenega pomena (npr. zdravstvo, policija, carina), morajo delavci med stavko zagotavljati minimum delovnega procesa, ki zagotavlja varnost ljudi in premoženja ali je nenadomestljiv pogoj za življenje in delo občanov. Način zagotavljanja navedenih pogojev se predpiše z zakoni (ibid: 7. člen), ki določajo minimum delovnega procesa, ki mora biti opravljen med stavko, in druge pogoje, ki določajo, da je stavka v teh dejavnostih zakonita (npr. zakon o zdravstveni dejavnosti, carinski službi ipd.).

2.2 STAVKE V 80. IN 90. LETIH

V Sloveniji zbiranje podatkov o stavkah ni popolnoma urejeno, kar pomeni, da se le-ti ne zbirajo na ustrezen način in so zato pomanjkljivi. Tako je tudi s podatki o stavkah iz 80. let, kajti v obdobju 1960–1989 so le-te zbirale republiške zveze nekdanjih sindikatov, ki so imele šibke službe in dokaj rezerviran odnos do stavk.

Od leta 1992 dalje redno zbira in analizira podatke le Zveza svobodnih sindikatov (ZSSS), vendar le o stavkah, ki jih organizira sama, in sicer organizira večino stavk v industriji, gradbeništvu in podobnih dejavnostih, zato njeni podatki dokaj dobro odražajo gibanje stavk za ta del gospodarstva, ne pa tudi za javni sektor in storitvene dejavnosti (Ekonomsko ogledalo 7/97). Ta sindikat je v 90. letih vključeval več kot 50 % sindikalizirane delovne sile.

Naj samo omenim, da se je prva uradno registrirana stavka pri nas zgodila v rudniku Trbovlje-Hrastnik leta 1958 (glej Lukan, 1992: 132).

Za slovenske organizacije in podjetja v obdobju socializma so značilne predvsem krajše, včasih le navidezno učinkovite stavke. Takšen vtis dajejo, ker delodajalci včasih že z majhnim povečanjem dohodkov delavcem preprečijo nadaljevanje stavke, pa čeprav gre vzroke za nezadovoljstvo stavkajočih morda iskati čisto nekje drugje.

Poglavitni vzrok za pojav stavk pri nas je povezan s plačami (prenizke plače, neizplačilo plač za nazaj, neizplačilo regresa, nadomestil za prehrano in prevoz, način delitve dohodka itd.), kar pomeni, da so temeljni vzroki ekonomske narave. Moharjeva ugotavlja, da je v socializmu (80. leta) prihajalo pri nas pogosteje do stavk v organizacijah, kjer je

bila značilna večja formaliziranost odnosov, kjer je bilo delo bolj standardizirano in kontrola ostrejša (glej Mohar 1986: 6).

2.2.1 STATISTIČNE ZNAČILNOSTI STAVK V 80. IN 90. LETIH

V nadaljevanju bom bistvene značilnosti stavk povzela po Stanojevičevi študiji stavk v 80. in 90. letih in jih dopolnila še s podatki Zveze svobodnih sindikatov Slovenije (v nadaljevanju ZSSS). Omenjeni avtor je pri svojem delu analiziral predvsem statistične značilnosti stavk, se pravi njihovo pogostost, velikost, dolžino in obseg.

Pogostost stavk, ki nam jo ponazarja podatek o številu stavk na milijon pripadnikov delovne sile, tako zaposlenih kot brezposelnih, je bila v pričujočih desetletjih pri nas sorazmerno visoka, vendar pa je od obdobja do obdobja nihala (glej tabelo 2.1). Nadalje ugotavlja, da so se stavke v Sloveniji in celotni nekdanji Jugoslaviji relativno redko pojavljale do prve polovice 80. let, nato pa že pogosteje, saj je bilo na primer, kot v svoji analizi stavk navaja Lukan, v letih 1987 in 1988 že več kot 1000 stavk letno v celotni Jugoslaviji, od tega jih je bilo v Sloveniji že med 200 in 300 (glej Lukan, 1992: 176–177). Ti podatki so takrat Slovenijo močno približali evropskim okoljem, ki so k stavkam izrazito nagnjena, kamor sodijo Irska, Francija in Italija. Kot je razvidno iz tabele 2.1a, je vse po letu 1997 značilna zelo nizka pogostost stavk (celo manj kot 50 stavk letno), kar pomeni, kot sklepa Stanojevič, da se Slovenija takrat približa evropskim okoljem z nizko nagnjenostjo k stavkam.

Tabela 2.1: Pogostost stavk v Sloveniji (1980–1989)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
število stavk	62	47	18	96	100	104	163	227	228	232

Vir: Stanojevič, Miroslav (2001): Konec dolgega stavkovnega vala v Sloveniji?

Kot je že znano je bila po osamosvojitvi večina stavk pri nas organizirana s strani ZSSS (glej tabelo 2.1a), katera je v obdobju 1992–2000 organizirala skupaj 806 stavk, največ l. 1992, najmanj pa l. 2000. Poleg tega jih je največ organizirala v panogi kovinske in elektro industrije (290) (ZSSS, 1997).

Tabela 2.1a: Pogostost stavk v Sloveniji glede na organizatorja le-teh (1992–2000)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ZSSS	193	120	107	112	116	88	34	20	16
Drugi	-	12	2	13	13	11	8	6	14
Število stavk	193	132	109	125	129	99	42	26	30

Vir: Stanojević, Miroslav (2001): Konec dolgega stavkovnega vala v Sloveniji?

Analiza stavk ne bi imela pomena brez ugotavljanja povprečnega števila udeležencev v stavkah, ki nam kaže na njihovo velikost. V zvezi s tem Stanojević (2001: 801) ugotavlja, da je število udeležencev v začetku 90. v primerjavi z 80. leti naraslo, nato pa zopet začelo upadati. Na splošno so stavke pri nas v primerjavi z drugimi državami majhne, razen leta 1992, ko so bile srednje velike (glej tabelo 2.2).

Leta 1992, ko so se odvijale najštevilčnejše stavke, je po podatkih ZSSS bil največji delež stavkajočih delavcev glede na število zaposlenih v panogi na področju energetike (63 %). V naslednjih letih pa so bile v ospredju druge panoge, kot so kovinska in elektro industrija (l. 1993 in l. 1994), gradbena dejavnost ter kemična, gumarska in nekovinska industrija (l. 1996) (ZSSS, 1997).

Tabela 2.2: Velikost stavk v Sloveniji (1992–2000)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	1992 2000
Povprečno število udeležencev	372	296	189	252	288	173	171	129	112	220

Vir: Stanojević, Miroslav (2001): Konec dolgega stavkovnega vala v Sloveniji?

Naslednja statistična karakteristika stavk je njihova dolžina, ki nam pove povprečno trajanje stavk, ko seštevek izgubljenih delovnih dni delimo s številom udeležencev v stavkah. Temeljna ugotovitev v zvezi s tem je, da so bile stavke v 90. letih pri nas zmerno dolge, pred tem pa so bile zelo kratke, sploh v 60. in 70. letih, ko so praviloma trajale manj kot en dan, v 80. letih pa jih je že polovica trajala dlje kot en dan (glej Lukan, 1992: 178).

Tabela 2.3 nam ponazarja dolžino stavk v 90. letih, in sicer devetletno povprečje 4,2 dneva kaže, da je povprečno trajanje stavk pri nas zunaj ekstremov, ki smo jim lahko priča v nekaterih evropskih deželah. En ekstrem je Italija, za katero so značilna dolgoletna zelo nizka povprečna trajanja stavk (okoli 1,7 dni), drugi pa Irska, za katero so značilne v povprečju dolgo trajajoče stavke (okoli 11,9 dni) (glej Stanojević, 2001: 802).

Tabela 2. 3: Trajanje stavk v Sloveniji (1992–2000)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	1992 2000
Dolžina stavk (v dnevih)	2.6	3.9	5.5	3.6	4.0	6.2	6.6	2.9	2.6	4.2

Vir: Stanojević, Miroslav (2001): Konec dolgega stavkovnega vala v Sloveniji?

Za obseg stavk, ki ga definiramo s številom izgubljenih delovnih dni na 1000 aktivnih prebivalcev, lahko rečemo, da je v primerjavi s članicami Evropske unije atipičen. Le-ta je od l. 1992 in do konca tisočletja upadal, le l. 1996 se je povečal. S trendom zmanjševanja tega atipičnega obsega se Slovenija približuje družbam z nizkim obsegom stavk (glej tabelo 2. 4).

Po podatkih študije ZSSS je bilo v obdobju 1992–1996 v stavkah skupaj izgubljenih blizu 5,5 milijonov delovnih ur, pri čemer zopet prednjači l. 1992, sledita mu leti 1993 in 1994, ponoven porast števila izgubljenih delovnih ur pa so nato zopet beležili še l. 1996 (ZSSS, 1997).

Tabela 2.4: Obseg stavk v Sloveniji (1992–2000)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	1992 2000
Izgubljeni dnevi na 1000 aktivnih prebivalcev	189	138	112	102	137	95	38.5	7.5	4.8	91.5

Vir: Stanojević, Miroslav (2001): Konec dolgega stavkovnega vala v Sloveniji?

S povzetkom vseh omenjenih značilnosti stavk v 80. in 90. letih pri nas pridemo do zaključka, da slovenski stavkovni obrazec predstavljajo majhne stavkovne akcije, katerih pogostost narašča v 80. letih, višek doseže konec 80., visoko število se ohranja vse do leta 1997, nato pa prične naglo upadati. Vse te karakteristike kažejo podobo 'dolgega stavkovnega vala' (glej sliko 2.1), ki povezuje 80. in 90. leta. Stavke pri nas postanejo dokaj redek pojav konec 90. let (glej Stanojević, 2001: 803).

Bistveni izsledek Stanojevićeve študije (2001: 804) je, da so v obdobju od 60. do 80. let prevladovali "kratkotrajne (manj kot en dan trajajoče) protestne akcije majhnih skupin zaposlenih, t.i. "mikrostavke" s približno 90 udeleženci, katerih pogostost je bila nizka. Šlo je večinoma za "defenzivne oziroma obrambne stavke" (ibid: 804), s katerimi so najbolj ogrožene skupine zaposlenih običajno le reagirale na slabšanje lastnega materialnega položaja.

V 80. letih je, kot ugotavlja omenjeni avtor, poleg dramatičnega naraščanja stavk (v obdobju 1983–1989, glej sliko 2.1) prav tako značilen porast števila stavkajočih, kajti po ugotovitvah Jovanova (2001) je povprečna stavka iz l. 1988 v nekdanji Jugoslaviji vključevala že približno 200 stavkajočih. Takoj po osamosvojitvi pa je število udeležencev povprečne slovenske stavke doseglo že število 372 (glej tabelo 2.3).

Lukan v svoji raziskavi stavk pri nas ugotavlja, da je bila tarča protestov ob koncu 90. let že država s svojimi organi, medtem ko so v prejšnjem obdobju bili glavna tarča direktorji (glej Lukan v Stanojević, 2001:805). Za razliko od stavk iz 60. in 70. let so bile stavke v 80., kljub vse večji pogostosti in vse večjemu številu udeležencev, manj učinkovite (vpliv gospodarske krize in zlom sistema realnega socializma). V obdobju t.i. zgodnjega 'postkomunizma' (kot Stanojević poimenuje 90. leta) so bile stavke pri nas že dosti bolj masivne in množične. Za 90. leta je značilno upadanje vala 'mikrostavk' v gospodarstvu in stopnjevanje stavkovnih akcij v negospodarstvu v drugi polovici 90. let. To noviteto Stanojević označi kot "trend oziroma proces 'terciarizacije stavk', ki predstavlja večanje deleža stavk v javnem storitvenem sektorju" (Stanojević, 2001) in se dogaja znotraj trenda splošnega upadanja letnega števila stavk ter pomeni tudi spremembo akterjev stavk, saj so v ospredje stopili subjekti iz negospodarstva, katerih tarča je bila seveda država. Kljub temu lahko kot tipičen obrazec stavkovnega obdobja v jugo/slovenskem 'komunizmu' še vedno označimo "občasno samostojno stavkovno akcijo majhne skupine fizičnih delavcev proti direktorju" (ibid: 810).

Višek stavkovni val pri nas doseže l. 1992, ko se je 'odvilo' skoraj 200 stavk, v katerih sta bila udeležba in tudi število izgubljenih delovnih dni zaradi stavk nasploh najvišja. Tedaj lahko govorimo o približevanju značilnosti slovenskih stavk stavkam iz tistih evropskih okolij, ki so tradicionalno bolj nagnjena k stavkam. To posebnost l. 1992 je Stanojević označil kot "enoletno prelevitev majhnih v srednje velike stavke" (Stanojević, 2001: 807). Po tem markantnem letu so se namreč zopet pričele pojavljati relativno majhne stavke glede na število udeležencev, ki pa so bile bistveno bolj razvlečene in dolgotrajne kot tiste v "komunizmu". Ta njihova 'razvlečenost' je dosegla svoj višek l. 1998 (v povprečju so trajale 6,6 dni), ko so bile stavke pri nas že relativno redke (ibid: 807).

Vzroki stavk v 90. letih

Bistvena značilnost večine stavk v 90. je bila, kot so pokazali rezultati študije ZSSS, da se le-te niso pričele samo zaradi enega, temveč zaradi več vzrokov. V večini primerov je bilo na prvem mestu neizplačilo plač za mesec nazaj, včasih pa tudi neizplačilo za več mesecev nazaj.

Poročilo ZSSS navaja naslednje dominantne povode za stavke v 90. letih pri nas: nezadovoljstvo z osebnimi dohodki, neizplačilo regresa in nepodpisane ali neupoštevane kolektivne pogodbe. Ostali, redkejši povodi pa so bili: zahteva po odstopu vodstva, slabe delovne razmere, neustrezna informiranost ter neizplačilo nadomestil za prehrano in prevoz (glej Poročilo o delu ZSSS, 1998).

V prvi polovici 90. so dodatne povode za konflikte dajale še številne organizacijske in kadrovske spremembe, povezane s privatizacijskimi procesi (lastninjenje in restrukturacija podjetij). Ne smemo zanemariti še enega dodatnega vira konfliktov, in sicer medsindikalnega tekmovanja, ko so različni medsebojno konkurenčni sindikati s stopnjevanjem zahtev poskušali delavce pridobiti na svojo stran. Te konkurenčnosti med njimi v drugi polovici 90. ni bilo več, temveč so se med njimi vzpostavila relativno kooperativna razmerja (glej Stanojević, 2001).

Temeljna skupna značilnost velikega stavkovnega vala v 80. in 90. letih je, da so bile osnovne enote "protestne akcije relativno majhnih skupin delavcev, ki so ugotavljale, da jim denarna nadomestila, ki jih dobivajo (ali pa tudi ne) za opravljeno delo, ne zadostujejo za preživetje" (ibid: 813).

Ferner in Hyman poudarjata, da se konflikti v javnem sektorju pogosto pojavljajo (še) v številnih okoljih razvitega tržnega gospodarstva (Ferner in Hyman v Stanojević, 2001: 814). Takšni konflikti torej še zdaleč niso le posebnost naše države. Vendar pa lahko trdimo, kot ugotavlja Stanojević, da "imajo konflikti v slovenskem javnem sektorju zaradi specifičnih problemov na neki drugi ravni drugačne, v osnovi bolj razdiralne, učinke kot v razvitem okolju" (glej Stanojević, 2001: 815).

Taisti avtor (2001: 813) sklepa, da so učinki stavk v javnem storitvenem sektorju intenzivnejši od tistih v gospodarstvu, kajti ponavadi njihov izbruh povzroči širše blokade družbenega sistema, poleg tega pa pritegnejo še veliko medijske pozornosti.

V nadaljevanju bom izpostavila nekatere (odmevnejše) stavke, katere so se pri nas 'odvile' v 90. letih, predvsem v podjetjih, ki so se tedaj soočala s poslovnimi težavami. Najbolj so bile koncentrirane v delovno intenzivnih panogah. Po podatkih Zveze svobodnih sindikatov se jih je v obdobju 1994–1997 največ manifestiralo v kovinski in elektroindustriji, tekstilni in usnjarsko-predelovalni industriji, gradbeništvu ter lesni industriji (glej Poročilo o delu ZSSS, 1998: 124).

V začetku 90. let se je veliko delovno-intenzivnih podjetij znašlo v težavni situaciji, kajti zaradi osamosvojitve so le-ta izgubila jugoslovanske trge, ki so jim do takrat prinašali večji del dobička. Tako so se znašla v krizi, ki so jo ponavadi stopnjevali še nekateri notranji dejavniki oziroma razlogi, kot so kakšna stara bremena (zadolženost podjetij), pomanjkanje tehnološkega posodabljanja, kar pomeni, da niso sledili zahtevam trga. Poleg finančne je mnoga podjetja pestila še kadrovska kriza, saj zaradi pomanjkanja strokovnjakov niso uspeli obvladovati razmer, tehnologije in trga. Zaradi kriznih razmer, ki so se pojavile znotraj številnih delovno-intenzivnih podjetij, je prihajalo do prisilnih poravnjav, kasneje pa v največ primerih tudi do stečajev podjetij. Najbolj zaostrene so bile razmere v tekstilni in usnjarski industriji, ki so bile iz dneva v dan le še slabše, o kakršnihkoli znakih za premike na boljše pa ni bilo niti sledu. Takšne razmere so bile tudi posledica tega, da so se odgovorne osebe mnogokrat izmikale svoji odgovornosti za reševanje nastale problematike. Seveda so to neodgovornost občutili predvsem delavci, ki so največkrat ostajali brez plačil, tudi za več mesecev nazaj. Le-ti so kot "izhod v sili" dostikrat morali 'uporabiti' stavko, da bi vodilne opomnili na svoje pravice in težko situacijo, v kateri so se znašli. Medtem ko so se v 90. letih stavke dogajale predvsem v podjetjih, ki so se nahajala v kriznih razmerah (in dosegala s tem povezane slabe ekonomske rezultate), so se stavke v socializmu (konec 80. let), kot je ugotavljala Moharjeva (1986), pojavljale v večji meri v organizacijah z ugodnejšimi ekonomskimi rezultati, višjo tehnično opremljenostjo (glede na povprečje v panogi), saj so več sredstev vlagali v posodobitev. Vse to jim ni omogočalo doseganja optimalnega števila proizvodov, kar je zniževalo njihovo gospodarnost in produktivnost. V takšnih organizacijah je bila ponavadi prisotna še večja formaliziranost odnosov ter poostrena kontrola, kar so delavci pogosto zaznavali kot manipulacijo z njimi. To je vodilo najprej k manjšim konfliktom, ki pri vodilnih niso vzbudili pozornosti, ali pa so jih reševali na neustrezen način, kar jih je le še stopnjevalo in že določen povod (npr. osebni dohodki) je vzpodbudil prizadete delavce k odločitvi za stavko (Mohar, 1986).

Izguba jugoslovanskih trgov je bila posredno tudi eden od povodov za stavko v podjetju Emo Celje l. 1992, ko so se delavci zaradi neizplačila plač in regresa s pomočjo sindikata organizirali in s stavkanjem vsaj delno uveljavili svoje zahteve. Konkretno bom več o tem povedala v nadaljevanju (glej poglavje 2.2.1.1)

V storitvenem sektorju je prva stavka v naši na novo nastali državi potekala v letu 1993, ki jo je organiziral Sindikat delavcev v vzgoji, izobraževanju in raziskovalni dejavnosti Slovenije. Vendar pa se je dejanska prelomnica na prizorišču stavkovnih aktivnosti v storitvenem sektorju zgodila šele nekaj let pozneje. V začetku leta 1996 je bila dokaj odmevna tritedenska stavka zdravnikov, v kateri so zahtevali višje plače. V tem času se je izoblikoval sindikat slovenskih zdravnikov FIDES, ki je omenjeno stavko tudi organiziral. Le-ta je prinesla nekatere popolnoma nove značilnosti, ki so bile za dotedanjo slovensko stavkovno prakso še neznane. Prva je bila ta, da je resno stavkovno akcijo prvič sprožila neka večja družbena skupina zunaj gospodarstva (storitveni sektor), ki ni imela težav z rednim izplačevanjem plač. Poleg ostalih novosti, kot so množičnost, dobra organiziranost in vztrajnost, so največjo noviteto na področju stavkovnega delovanja pri nas prispevali prav zdravniki. To je bila predvsem ofenzivnost, kajti njihova stavka ni bila obrambna, marveč je bila uperjena proti državi. Stavka zdravnikov je povzročila velike težave v sistemu javnega zdravstva. Med vlado in sindikatom je bil dosežen kompromis, in sicer da naj bi plače zdravnikov zahtevano raven dosegle v dvoletnem obdobju. Dogovora se vlada ni držala, kar je nato leta 2000 pripeljalo do novih pritiskov zdravnikov ter spet do novih kompromisov, ki so zdravniške plače še bolj približali idealu sodniških plač. Stavka FIDES-a je postavila nove standarde sindikalnega delovanja v javnem sektorju (glej Godina, 2000).

Poleg zdravnikov so l. 1996 stavkali še učitelji in vzgojitelji v vrtcih, zaposleni v storitvenih dejavnostih v organizaciji sindikata K-90, zaposleni v šolah v ljubljanski regiji, sodniki na okrožnih in okrajnih sodiščih in zaposleni na univerzah in raziskovalnih inštitutih (glej Poročilo o delu ZSSS, 1998). Leto 1996 lahko označimo kot eno odmevnejših na področju stavkovnih gibanj v javnem sektorju.

Leto 1997 je bilo v primerjavi z letom prej manj alarmatno. Zaznamovala ga je predvsem desetdnevna stavka železničarjev, ki je povzročila velike težave v gospodarstvu. Ob koncu leta so nato dva dni stavkali še kontrolorji letenja.

V letu 1998 so z zahtevo po ustrežnejšem vrednotenju njihovega dela ter po nekaterih spremembah univerzitetnih pravilnikov (v zvezi z napredovanjem na delovnem mestu, s plačilno politiko – npr. zahteva po primerljivosti plač s sodniškimi itd.) opozorilno stavkali zaposleni na obeh univerzah in v raziskovalnih inštitutih. To leto je zaznamovala tudi stavka slovenskih avtoprevoznikov, ki so najprej brez dovoljenja organizirali protestni shod pred poslopjem vlade. Ker so bila pogajanja dostikrat neuspešna, so večkrat v istem letu napovedali cestne zapore. Glavne zahteve v t.i. kamionarskem štrajku so bile: sprejem minimalnih zajamčenih cen za transportne storitve, uvedba plačilne discipline za vse, prejem izostalih plačil za delo, ki so ga opravljali kot podizvajalci pri graditvi avtocest, ureditev problematike licenc in nekatere spremembe zakona o varnosti v cestnem prometu (Dnevnik, 19. maj 1998). Poleg tega je avtoprevoznikom 'prekipelo' tudi zaradi drastičnega povišanja cestnih taks in nepravičnega načina delitve dovolilnic. V tem letu so stavkali še železničarji, o stavki pa so razmišljali tudi gozdarji ter obalni sindikati (zaradi težav v trgovinski dejavnosti).

Naj omenim in opišem še najbolj odmevno stavko v l. 1998, to je bila stavka v ptujskem podjetju Labod Delta Konfekcija, ki se je pričela 8. februarja in je trajala več kot deset dni. Njene potek bom povzela po članku, ki je bil februarja l. 1998 zapisan v časopisu Dnevnik. V omenjeni stavki je sodelovalo več kot polovica (170) delavk 300-članskega kolektiva, ki so zahtevale razrešitev direktorice, izplačilo regresa za letni dopust za preteklo leto ter plače po kolektivni pogodbi. Zaradi neuspešnosti vseh dotedanjih pogajanj med stavkovnim odborom ter vodstvom podjetja so se delavke odločile za stavko, ki se je pričela 8. februarja (opozorilna stavka je bila že 3 tedne prej). Najbolj 'vroč' je bil deveti dan stavke, ko so delavke ob 6. uri zasedle vse vhode v tovarno ter preprečile vstop delavkam, zvestim direktorici, ki v stavki niso želele sodelovati. Le-te so prišle na delo skozi odprtino v dvoriščni ograji in tovarno popoldan po isti poti zapustile. Dejstvo, da so nekaj delavk odpeljali v bolnišnico zaradi poškodb, onemoglosti in slabosti, stavkajočih ni zaustavilo. Naslednji dan so naredile blokado že pri vhodu na dvorišče in nato ob 8. uri zasedle tovarniško menzo, kjer so s stavko nadaljevale. Čeprav so jim številni varnostniki skušali preprečiti njihovo početje, so se nekatere prebile mimo njih. Med stavko so ob 13. uri v ptujski mestni hiši potekala pogajanja, na katerih so bili prisotni župan, vodstvo podjetja, direktorica ptujске Delte (ki je sama ponudila odstop), generalni direktor družbe Labod, predsednica stavkovnega odbora ter sekretar območne organizacije svobodnih sindikatov Ptuj. Blokadi, ki so jo ob vhodu na dvorišče podjetja

naredile delavke, so se ob 15. uri pridružili še predstavniki območne sindikalne organizacije Ptuj, ki so podprli delavke, katere so v podjetju vztrajale vso noč, saj so se bale, da bodo v nasprotnem primeru one glavne osumljenke, v kolikor bi čez noč odtujili premoženje.

Ko so se stavkajoče delavke vrnile na delovna mesta, dela zanje ni bilo več, kajti težave so se nadaljevale tudi po uvedbi prisilne poravnave v aprilu 1998. Citiram zapis iz enega od takratnih dnevnih časopisov, ki se je na koncu tudi realiziral: "Posledice bodo občutile 'naivne' delavke, ki so verjele 'rešiteljem' od zunaj." (Dnevnik, 19. februar 1998)

Najbolj ugodna rešitev za podjetje bi bila prisilna poravnava, ki pa ni bila uspešna, kajti družba iz večih vzrokov ni poslovala pozitivno. Prvi je bila nizka produktivnost (samo 50–60 %), poleg tega pa so bili deležni veliko reklamacij s strani tujih partnerjev, kar je vplivalo na blokado žiro računa. Tako so delavci, ki so zadnje mesece delali, dobili le polovico aprilske plače, denarja za izplačilo majskih plač pa ni bilo. Delavci, ki so bili na čakanju ali bolniški, po uvedbi prisilne poravnave sploh niso prejeli denarnih nadomestil. Prisilna poravnava bi sicer lahko bila uspešna, vendar bi morali delavci še nekaj mesecev ostati brez plač, kar pa seveda ni bilo sprejemljivo.

Denarnih sredstev za plače ni bilo, zato je vodstvo s privoljenjem sindikata in zaposlenih sklenilo, da je edini izhod iz takih razmer stečaj podjetja, ki je bil uveden 16. 6. 1998.

Zadnje mesece pred zaustavitvijo proizvodnje je delalo le še 180 od 312 zaposlenih, preostali so že bili na čakanju ali na bolniški. V podjetju so se odločili, da proizvodni program in s tem nekaj delovnih mest ptujske Delte obdržijo. Tako so v drugo ptujsko Labodovo družbo Valido prezaposlili 180 delavcev, ki so nadaljevali Deltin proizvodni program, preostali pa so morali na Zavod za zaposlovanje (Dnevnik, 16. junij 1998).

Podobnih primerov je v tekstilni industriji je iz leta v leto več, kajti že vrsto let postaja slovenska tekstilna industrija manj konkurenčna. Le-ta postaja za naročnike iz tujine predraga, zato zelo težko pridobiva nove naročnike, ki zahtevajo še nižje cene. Vedno bolj je čutiti konkurenco iz Poljske, Češke, Bosne in Hercegovine ter Srbije, kjer tovarne delajo z zmogljivostmi, ki so jih imeli nekoč. Osrednji problem slovenske tekstilne industrije je, da ne zmore plačevati stroškov po kolektivni pogodbi, iz česar izhajajo še ostali problemi. Ob takšnih stroških v tekstilni industriji ni dobička, torej tudi ni mogoče zagotavljati pravic delavcev po kolektivni pogodbi. Delavci, ki ne vidijo izhoda iz težke situacije, menijo da je moč te probleme rešiti s stavkami, vendar so njihove zahteve ponavadi naslovljene na napačen naslov. Poleg Laboda so se s podobnimi težavami soočili tudi v Lisci, Jutranjki in še mnogih drugih tekstilnih pa tudi obutvenih industrijah.

Leta 1999 je nezadovoljstvo z razmerami v podjetju privedlo do odločitve za stavko voznike ljubljanskega potniškega prometa.

Leta 2000 so se za opozorilno stavko odločili zaposleni v 14 raziskovalnih inštitutih, zaposleni v dejavnostih zdravstva in socialnega varstva ter sindikati delavcev v energetiki Slovenije.

Če povzamem po Stanojeviću, so bile stavke v negospodarstvu predvsem "ofenzivne, protestne akcije večjih, relativno homogenih profesionalnih skupin, ki zasedajo bolj plačana in po logiki družbene delitve dela praviloma bolj strateška delovna mesta v javnih storitvah", medtem ko tradicionalni obrazec stavk v gospodarstvu identificirajo "obrambne akcije majhnih skupin depriviranih fizičnih delavcev iz praviloma najslabših podjetij v delovno intenzivnih panogah" (Stanojević, 2001: 813).

Spodnja slika nam prikazuje stavkovni val skozi 80. in 90. leta pri nas.

Slika 2.1: Stavkovni val v Sloveniji (1983–1997)

Vir: Stanojević, Miroslav (2001): Konec dolgega stavkovnega vala v Sloveniji?

2.2.1.1 STAVKI V PODJETJU EMO D.O.O. CELJE

Za podjetje Emo d.o.o. Celje je bilo eno najbolj kriznih let l. 1992, ko je bilo na celotnem slovenskem stavkovnem prizorišču najbolj "vroče", kajti po osamosvojitvi l. 1991 so se mnoga podjetja znašla v krizi, predvsem zaradi izgube jugoslovanskega tržišča. Tega leta sta se odvili stavki v dveh Emovih družbah (Emo Energetska oprema in Emo Posoda). Takrat so namreč Holding Emo poleg omenjenih dveh sestavljale še naslednje družbe: Emo Hišna energetika, Emo Vzdrževanje in Emo Inte. V vseh so bili l. 1994 uvedeni stečajni postopki.

O omenjenih stavkah več v nadaljevanju, kajti najprej bom povedala nekaj besed o samem podjetju in njegovem razvoju.

EMO-ETT proizvodno in trgovsko podjetje d.o.o. s sedežem na Mariborski cesti 86 v Celju se ukvarja s proizvodnjo in prodajo emajlirane posode, in sicer segajo njihove korenine v davno leto 1894, ko je podjetje, takrat pod imenom Tovarna emajlirane posode, ustanovil A. Westen. Le-to je pod blagovno znamko "Dva leva" proizvajalo visokokvalitetno posodo, ki je postala znana širom po svetu. Od ustanovitve dalje se je podjetje širilo, razvijalo nove programe, se predstavljalo na raznih sejmih doma in v tujini ter dobilo tudi novo ime EMO (emajlirnica, metalna industrija, orodjarna).

Z osamosvojitvijo Slovenije se je podjetje srečalo s "krizo", saj je predvsem zaradi izgube jugoslovanskih trgov zašlo v težave in tako l. 1994, ko je bil uveden stečajni postopek, prešlo v upravljanje Razvojnega sklada, ki je proizvodnjo dokončno zaustavil l. 1997. Leta 1998 je Mestna občina Celje, zaradi lastnega interesa ohraniti več kot stoletno tradicijo proizvodnje emajlirane posode, odkupila poslovne in proizvodne prostore Slovenske razvojne družbe in jih z najemno pogodbo dala v najem družbi EMO-ETT d.o.o., pozneje pa v odkup sedanjemu lastniku, ki je nadaljeval s proizvodnjo emajlirane posode. Tako se je zopet ponudila priložnost nadaljevati s trendom rasti proizvodnje in obsega poslovanja ter s tem posledično doseganja dobrih rezultatov poslovanja in ugodnih gibanj povpraševanja kupcev in potrošnikov na trgu. Vse to so dosegali s trajnim izboljševanjem proizvodnega programa in s kvaliteto izdelkov, ki potrjuje slogan: "V dobrem loncu je vse dobro!" S polno paro so sledili novim trendom, ki jih prinaša višji življenjski standard in drugačne prehrabene navade, ter tako razvili tudi sodoben program težke emajlirane posode za nov in bolj zdrav način kuhanja. Kakovost njihovih

izdelkov še vedno jamčita "Dva leva", ki potrjujeta, da ima emajl svojo preteklost, prihodnost in lepoto (www.emo-ett.si).

Stavki leta 1992

Kot pri večini stavk, ki so se po osamosvojitvi zgodile pri nas, so bile tudi za stavki, ki sta bili organizirani v celjskem podjetju Emo, temeljni vzrok plače oziroma neizplačilo letih.

Najprej so se aprila 1992 za stavko odločili zaposleni v Emovi družbi Energetska oprema iz Šentjurja, ki so zaradi preoblikovanja v novo družbo ostali praktično na cesti. V začetku aprila 1992 se je Emova družba Energetska oprema preoblikovala v novo družbo Energetika, kjer so zaposlili 150 delavcev, brez dela pa jih je ostalo 67. Takratni direktor Holdinga je povedal, da podjetje Emo Energetska oprema zaradi svojega propada nima več pravnih obveznosti do delavcev, vendar je obljubil, da je Emo pripravljen pomagati in reševati socialno stisko ljudi, hkrati pa sporočil, da denarja nima in da zato računajo na pomoč ministrstva za delo. Denar (10 mio SIT), ki ga je podjetje dobilo za reševanje problema presežnih delavcev, pa so porabili za plačilo republiških prispevkov. Šentjurski delavci so s protestnim shodom zasedli prostore Ema Holding v Celju, z opozorilno stavko pa so jih podprli tudi vsi zaposleni v Emu. K protestnemu shodu jih je vzpodbudilo neizplačilo zadnjih dveh plač, saj so zadnji osebni dohodek dobili za mesec januar, v vsem tem času pa niso dobili niti otroških dodatkov, invalidnin in drugih nadomestil. Do nadomestila z zavoda za zaposlovanje pa kot presežni delavci niso bili upravičeni. Rezultat večurnega protestnega shoda in opozorilne stavke je bila obljuba, da bodo dobili izplačane bone v višini 3 tisoč tolarjev, s pomočjo ministrstva za delo pa so dobili izplačana tudi nadomestila.

Le dva meseca kasneje so bili prisiljeni 'uporabiti' stavko kot skrajno sredstvo za izhod iz za njih in njihove družine zelo zaskrbljujoče in težke situacije tudi zaposleni v Emovi družbi Posoda. Kar 1200 delavcev je takrat dobivalo le 69 % plače (le-te so bile za navadne proizvodne delavce že tako ali tako nizke) po kolektivni pogodbi. Poleg tega niso dobili izplačanega regresa. Tako sta neizplačilo celotnih plač in regresa bila temeljna dejavnika, ki sta privedla zaposlene, da so organizirali stavko.

V nadaljevanju bom na podlagi intervjuja, ki sem ga opravila s takratno delavko v Emu Celje, prikazala potek omenjene stavke, občutke, ki so jih doživljali takratni proizvodni delavci med stavko in pred njo ter zakaj sploh so se zanjo odločili.

Omenjena delavka je bila l. 1992, ko je opravljala delo v proizvodnji za tekočim trakom v Emovi družbi Posoda, še mlada (35-letna) mati samohranilka z dvema šoloobveznima otrokoma. Zato je bila za njeno družino situacija še toliko težja.

Temeljni povod za stavko, ki so jo delavci izvedli v mesecu juniju 1992, sem navedla že zgoraj. Stavka, katero je organiziral sindikat, je potekala na sledeč način:

Prvi dan stavke so delavci ob 11. uri izklopili peči, ustavili proizvodnjo in zapustili svoja delovna mesta ter skupaj odšli pred Mestno občino Celje, kjer so bili do 13. ure. Pridružili so se jim tudi delavci iz popoldanske izmene. Takratni celjski župan jih je pozval, naj se vrnejo v tovarno in jim obljubil izplačilo izostalih plač. Delavci so se vrnili na svoja delovna mesta, vendar s proizvodnjo niso nadaljevali vse do 10. ure naslednjega dne, kljub temu da so bile peči že vklopljene. Izkazalo se je, da so delavci izbrali pravi način vsaj za delno dosego svojih zahtev, saj so z vodstvom sklenili, da bodo plače za maj uskladili z rastjo življenjskih stroškov, že naslednji dan pa so dobili v gotovini izplačan polovični regres. Stavkovni odbor je nato z vodstvom že vnaprej sklical sestanek za uskladitev plač za prihodnji mesec.

Posledice stavke

Negativne posledice stavke so občutili predvsem vodilni, saj je zaustavitev proizvodnje oziroma izključitev peči povzročila veliko škode in izgube. Kmalu po stavki je podjetje dobilo novega direktorja, ki je podjetje vodil še slabi dve leti, dokler ni l. 1994 prešlo v upravljanje Razvojnega sklada. Rezultati stavke za delavce niso bili zanemarljivi, saj so si 'priborili' vsaj delno izplačilo za nazaj.

Življenje delavcev pred in po stavki

Stiska, ki so jo delavci doživljali, je bila največja pred stavko, saj so prejeli 'mizerne' plače, kar jim je praktično zelo oteževalo preživetje, nekateri so imeli komaj dovolj sredstev (prihranki, otroški dokladi itd.) za nabavo osnovnih življenjskih potrebščin, kaj šele za plačilo položnic.

Posebej je bil težak položaj za tiste družine, kjer sta oba starša delala v isti tovarni (takih je bilo precej) ali pa je bil eden od njih brezposeln. Tudi za matere samohranilke, kar je bila tudi delavka, s katero sem se pogovarjala, je bila situacija zelo žalostna. Omenjena delavka je takrat, ko je bila dva meseca brez plače s težavo preživljala svojo tričlansko družino. Poleg nabave najnujnejših sredstev za preživetje (hrana, pijača) jo je vsak mesec čakalo še plačilo stanarine in gore položnic. Za vse to je morala porabiti sredstva iz

otroškega dodatka, ki jih je sicer namenjala za nakup nekaterih dobrin za otroka (oblačila, zvezki, knjige...). Privarčevati ji na žalost ni nikoli uspelo nič, saj je bila že od rane mladosti zaposlena v istem podjetju in opravljala delo, ki je bilo med slabše plačanimi. Njeno stisko so vsaj malo lajšali starši, ki so ji stali ob strani ter ji od svoje, že tako nizke pokojnine, "odtrgali" kolikor se je le dalo in kupili kaj svojima vnukoma. Veliko skrb in "bolečino" ji je, kot bi najbrž vsakemu staršu, povzročalo dejstvo, da sta bila otroka za marsikaj prikrajšana (v primerjavi z nekaterimi sovrstniki), vendar se je trudila, da bi le-ta stisko, v kateri se je znašla njihova družina, čimmanj občutila.

Poleg socialne stiske, ki jih je zajela, je delavce Ema pestila še stalna negotovost (pred in po stavki), kajti niso vedeli, kaj se bo s podjetjem, v katerem so bili nekateri zaposleni že vrsto let, zgodilo in kako bo s plačami in varnostjo zaposlitve vnaprej.

Omenjena stavka sicer ni imela takojšnjih neposrednih in tragičnih posledic, kakršnim smo priča v številnih tekstilnih in obutvenih industrijah pri nas, kjer se uresničujejo najbolj "črni scenariji", kot so zapiranje podjetij in odpuščanje presežnih delavcev, poleg tega pa mnoge od takšnih množičnih stavk beležijo tudi fizične (poškodovani delavci) in ne samo duševne posledice pri delavcih. Ena takšnih je bila že omenjena stavka v ptujskem tekstilnem podjetju Labod Delta l. 1998, kjer je bila zaradi prepira z odvetnikom podjetja ranjena delavka, nekaterim delavkam pa so morali nuditi pomoč zaradi onemoglosti in slabosti (glej poglavje 2.2.1).

Vsaj do l. 1994, ko je veliko Emovih delavcev zaradi stečaja (tudi moja sogovornica, ki je marca istega leta postala eden od številnih članov Zavoda RS za zaposlovanje) ostalo brez dela, ni bilo več takšnih izostankov pri izplačilu plač.

2.2.2 STAVKE KONEC 90. IN ZAČETEK NOVEGA TISOČLETJA (1998–2002)

V nadaljevanju bom iz analiz ZSSS povzela temeljne značilnosti s prizorišča stavkovnih gibanj konec 90. v Sloveniji, pri čemer bom prikazala tudi njihove tabele s statističnimi podatki iz obdobja 1998–2002, in sicer za stavke, organizirane z njihove strani.

V omenjenem obdobju so člani sindikatov dejavnosti ZSSS organizirali v podjetjih in ustanovah skupaj 111 stavk, kar je v štiriletnem obdobju relativno malo, če primerjamo z glavnim stavkovnim valom v obdobju 1992–1997, ko je bilo samo letno organiziranih kar preko 100 stavk. Po l. 1997 je število stavk progresivno upadalo, tako da je po l. 1998 ZSSS organizirala le še okoli 20 stavk letno (glej Poročilo ZSSS, 2002: 42).

Pri ZSSS so analizirali število stavk, število udeležencev, število izgubljenih delovnih ur v stavkah, povprečno trajanje stavk v posameznem letu, število stavk po Območnih organizacijah ZSSS ter glavne vzroke, ki so privedli do stavkovnih gibanj.

Vsi naveden kazalci bodo prikazani v spodnjih tabelah, kjer so zbrani podatki po sektorjih dejavnosti, in sicer od začetka leta 1998 do 7. novembra 2002.

Tabela 2.5: Število stavk v RS v obdobju 1988-2002

Sindikat	1998	1999	2000	2001	2002	skupaj
finančnih organizacij	1	-	-	-	-	1
delavcev gostinstva in turizma	1	1		1		3
delavcev gradbenih dejavnosti	6	2	3	2	3	16
kemične, gumarske in nekovinske industrije	2	1	-	-	-	3
kmetijstva in živilske industrije	1	2	-	-	1	4
kovinske in elektroindustrije	6	8	6	7	8	35
lesarstva	4	4	3	2	1	14
obrnih delavcev	1	1	3	-	1	6
delavcev prometa in zvez	2	-	-	-	-	2
tekstilne in usnjarsko-predelovalne industrije	10	3	3	3	4	23
delavcev trgovine	-	-	-	1	1	2
poklicnega gasilstva	-	1	1	-	-	2
SKUPAJ:	34	23	19	16	19	111

Vir: Poročilo o delu ZSSS in njenih organov med 3. in 4. kongresom. Ljubljana, 2002.

V obdobju 1998–2002 je bilo največ stavk organiziranih v podjetjih kovinske in elektro industrije, tekstilne in usnjarsko-predelovalne, gradbene ter lesne industrije, najmanj pa v finančnih organizacijah (samo ena, l. 1998).

V obravnavnem obdobju je v stavkah sodelovalo skoraj 15.000 članov sindikatov dejavnosti (glej tabelo 2.6), najštevilčnejše so bile stavke v podjetjih tekstilne in usnjarsko-predelovalne industrije, sledijo ji kovinska in elektro industrija, lesna industrija ter gradbene dejavnosti.

Tabela 2.6: Število delavk in delavcev, udeleženih v stavkah v letih 1998–2002

Sindikata	1998	1999	2000	2001	2002	skupaj
finančnih organizacij	35	-	-	-	-	35
delavcev gostinstva in turizma	135	36	-	18	-	189
delavcev gradbenih dejavnosti	480	83	264	20	202	1.049
kemične, gumarske in nekovinske industrije	210	129	-	-	-	339
kmetijstva in živilske industrije	12	44	-	-	65	121
kovinske in elektroindustrije	239	958	705	1.072	425	3.399
lesarstva	892	1.374	180	196	128	2.770
obrtnih delavcev	15	52	228	-	200	495
delavcev prometa in zvez	188	-	-	-	-	188
tekstilne in usnjarsko-predelovalne industrije	3.626	407	511	441	794	5.779
delavcev trgovine	-	-	-	169	66	235
poklicnega gasilstva	-	72	72	-	-	144
SKUPAJ:	5.832	3.155	1.960	1.916	1.880	14.743

Vir: Poročilo o delu ZSSS in njenih organov med 3. in 4. kongresom. Ljubljana, 2002.

V petletnem obdobju je bilo v stavkah izgubljenih blizu 900.000 delovnih ur (glej tabelo 2.7), največ v kovinski in elektroindustriji ter tekstilni in usnjarsko-predelovalni industrija. Največ delovnih ur je bilo izgubljenih v stavkah l. 1998 (ko je bilo največ stavk) in v l. 2001 (ko je bilo najmanj stavk). Sklenem lahko, da število izgubljenih delovnih ur ni v sorazmerju s številom stavk, kar je posledica dejstva, da je v določenih obdobjih veliko kratkih stavk, spet v drugih obdobjih pa majhno število daljših stavk (več izgubljenih delovnih ur).

Tabela 2.7: Število izgubljenih delovnih ur v stavkah (1998–2002)

Sindikati dejavnosti	1998	1999	2000	2001	2002	skupaj
finančnih organizacij	8.680	-	-	-	-	8.680
delavcev gostinstva in turizma	2.160	3.456	-	1.152	-	6.768
delavcev gradbenih dejavnosti	55.840	2.872	15.447	560	2.702	77.421
kemične, gumarske in nekovinske industrije	17.120	1.032	-	-	-	18.152
kmetijstva in živilske industrije	384	7.376	-	-	3.120	10.880
kovinske in elektroindustrije	80.900	117.608	20.308	95.704	17.680	332.200
lesarstva	18.320	17.380	4.480	1.568	3.072	44.820
obrtnih delavcev	120	1.248	3.648	-	9.600	14.616
delavcev prometa in zvez	19.552	-	-	-	-	19.552
tekstilne in usnjarsko-predelovalne industrije	104.984	2.776	9.982	12.111	127.072	256.925
delavcev trgovine	-	-	-	89.232	18.480	107.712
poklicnega gasilstva	-	432	144	-	-	576
SKUPAJ:	308.060	154.180	54.009	200.327	181.726	898.302

Vir: Poročilo o delu ZSSS in njenih organov med 3. in 4. kongresom. Ljubljana, 2002.

Tabela 2.8 prikazuje rezultate prejšnjih dveh tabel in izračun povprečnega trajanja stavke v posameznem letu. Opaziti je moč, da so se v zadnjih letih (z izjemo leta 2000) stavke občutno podaljšale. V letih 2001 in 2002 so namreč trajale v povprečju okoli 100 delovnih ur, kar je skoraj za 100 % več kot l. 1998 in l. 1999.

Tabela 2.8: Povprečno trajanje stavke v posameznem letu v obdobju 1998–2002

	1998	1999	2000	2001	2002
Število izgubljenih delovnih ur	308.060	154.180	54.009	200.327	181.726
Število stavkajočih delavk in delavcev	5.832	3.155	1.960	1.926	1.880
Povprečno trajanje stavke v urah	52,82	48,87	27,56	104,55	96,66

Vir: Poročilo o delu ZSSS in njenih organov med 3. in 4. kongresom. Ljubljana, 2002.

Tabela 2.9 ponazarja podatke o tem, koliko stavk so v posameznem letu organizirale Območne organizacije ZSSS. Največ so jih organizirale enote na območju Podravja, ki mu sledijo Pomurje, Celje in Ptuj. Najmanj je bilo stavk na območju Grosuplja (samo 1 stavka).

Tabela 2.9: Število stavk po Območnih organizacijah ZSSS v obdobju 1998-2002

Območna organizacija	1998	1999	2000	2001	2002	Skupaj
Celje	5	1	-	2	2	10
Dolenjska	2	-	-	2	1	5
Domžale	-	1	-	1	-	2
Gorenjska	1	4	1	-	1	7
Grosuplje	1	-	-	-	-	1
Koroška	1	2	-	3	3	9
Ljubljana in okolica	2	3	4	-	-	9
Notranjska in Kras	2	1	1	-	-	4
Podravje	4	5	8	4	5	26
Pomurje	6	3	2	-	1	12
Posavje	5	1	-	-	1	7
Posočje	-	1	-	2	2	5
Ptuj	6	-	3	-	1	10
Velenje	-	-	-	1	1	2
Zasavje	-	-	-	1	1	2
SKUPAJ:	34	23	19	16	19	111

Vir: Poročilo o delu ZSSS in njenih organov med 3. in 4. kongresom. Ljubljana, 2002.

Pri analiziranju stavk ne smemo pozabiti na zelo relevantne dejavnike - povode za stavke. Pri ZSSS so na podlagi analiz zahtev oblikovali sledečo tabelo poglavitnejših vzrokov (glej tabelo 2.10), pri katerih prednjači neizplačilo plač za nazaj.

Tabela 2.10: Prvi vzroki oziroma zahteve v letih 1998–2002

1. VZROK ALI ZAHTEVA	1998	1999	2000	2001	2002	skupaj	Delež v %
Neizplačilo plač za pretekli mesec	8	8	5	9	5	35	31,5
Neizplačilo plač za pretekla 2 meseca	9	4	3	3	7	26	23,4
Neizplačilo plač za pretekla 3 mesece	5	4	2	-	2	13	11,7
Neizplačilo plač za več kot 3 pretekla mesece	-	1	-	-	-	1	0,9
Nepravočasno izplačilo plač po datumu, določenem v KP	-	1	1	1	1	4	3,6
Prenizke plače, zahteva za povišanje plač	1	-	-	2	-	3	2,7
Izplačilo plač ni bilo skladno s kolekt. pogodbami	2	3	-	-	1	6	5,4
Neizplačilo regresa za letni dopust	5	-	2	1	-	8	7,2
Zahteva za odstop direktorja oz. vodstva podjetja	1	-	1	-	-	2	1,8
Drugo	3	2	5	-	3	13	11,8
Skupaj	34	23	19	16	19	111	100,0

Vir: Poročilo o delu ZSSS in njenih organov med 3. in 4. kongresom. Ljubljana, 2002.

2.3 ZNAČILNOSTI SLOVENSKEGA SINDIKALNEGA PRIZORIŠČA

Bistveno prelomnico v zgodovini sindikalnega delovanja vsake dežele predstavlja čas, ko je bila državljanom priznana pravica do sindikalnega delovanja oziroma t. i. sindikalna svoboda. Le-ta je bila na našem območju uvedena z Državnim zakonom Avstro-Ogrske monarhije, in sicer 7. aprila 1870. Seveda pa se je od takrat stanje spreminjalo.

Od druge svetovne vojne in vse do konca 80. let sindikati pri nas niso imeli prave funkcije. Po drugi svetovni vojni potrebe po sindikatih sploh ni bilo, kajti podjetja, ki so bila v državni lasti, naj bi vodili delavci sami. Dejansko so bili uvedeni šele v obdobju samoupravljanja v Jugoslaviji (50. leta), ker pa naj bi za delavske pravice poskrbel že sam družbenopolitični sistem, je bila njihova vloga tedaj precej spremenjena. Njihova poglobljena naloga je bila izboljšanje standarda delavcev v smislu dodatnih izobraževanj, oddiha ipd. (Rijavec, 1996).

Šele osamosvojitve naše države in s tem posledično povezana sprememba družbenega sistema ter procesi privatizacije in lastninjenja so privedli do radikalnih sprememb razmer na našem sindikalnem prizorišču. Slovensko sindikalno prizorišče je na začetku 90. let kazalo znake politične in ideološke diferenciacije na 'stare reformirane' in 'nove neodvisne' sindikate, ki so bili podobni nekaterim družbam srednjevzhodne Evrope (Madžarska, Bolgarija) (Stanojevič, 2001a: 80). Konec 90. je bila navezanost slovenskih sindikatov na politične stranke že manjša, vse večja pa je postala njihova osredotočenost na ekonomske cilje (ibid: 225).

Do poklicnega fragmentiranja prihaja pri nas bolj v javnem kot pa v gospodarskem sektorju, znotraj posameznih panog pa gre ponekod zaznati še dodatne fragmentacije (primer več sindikatov na področju zdravstva). Takšna razcepljenost znotraj posameznih sektorjev pa slabi pogajalsko pozicijo nasproti delodajalcu – vladi.

Slovensko sindikalno prizorišče funkcionira na podlagi Ustave, Zakona o reprezentativnosti sindikatov (glej Zakon o reprezentativnosti sindikatov, 1993: 4) in še nekaterih drugih.

Na slovenskem sindikalnem prizorišču deluje šest reprezentativnih sindikalnih konfederacij: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS), Konfederacija neodvisnih sindikatov Slovenije (KNSS), Konfederacija 90 (K-90), Pergam, Alternativa in Solidarnost.

Največji in najpomembnejši je ZSSS, s približno polovico vsega sindikalnega članstva.

Slovenski sindikati so (z izjemo sindikatov, organiziranih po panogah) večinoma organizirani horizontalno in vertikalno. Na vrhu je kongres, ki ima tri izvajalne organe: svet, nadzorni odbor in statutarno komisijo. Na regijskem nivoju imajo svoje območne organizacije s podobno sestavo, v katere so vezani sindikalni predstavniki različnih podjetij in zavodov. Poleg tega so sindikati združeni glede na različne gospodarske panoge, kjer imajo svoje svete in različne komisije (Rijavec, 1996).

Sindikate pri nas lahko, glede na organizacijsko-institucionalne pogoje, primerjamo s sindikati v Italiji in Franciji. Kot v svojih raziskavah ugotavlja Stanojević (2001a: 82), je tudi slovensko sindikalno prizorišče, tako kot italijansko in francosko, močno sfragmentirano, in sicer je najpomembnejša razsežnost te fragmentacije politična polarizacija sindikatov.

Primerjalno je bila stopnja sindikaliziranosti delovne sile v prvi polovici 90. let pri nas dokaj visoka, l. 1994 je znašala 60 %, l. 1998 pa je padla že na 42,8 %. (glej sliko 2.2.) Podoben odstotek beležijo v Avstriji in VB (pri obeh med 40 in 50 %), s katerima skupaj sledimo Švedski (84 %). Za nami pa so Nemčija (med 30 in 40 %) in Francija (le okoli 10 %) (Stanojević, 1996: 306).

Spodnja slika nam ponazarja grafični prikaz stopnje sindikaliziranosti v 90. letih pri nas.

Slika 2.2: Stopnja sindikaliziranosti v Sloveniji, 1989–1998

Vir: SJM 1989–1998 v Stanojević, 2001: Uspešna nedozorelost. FDV, Ljubljana

Po ugotovitvah Stanojevića (2001a) so na slovenskem sindikalnem prizorišču prisotni protislovni trendi, kajti na eni strani gre za koncentracijo članstva (ZSSS), na drugi strani pa za fragmentacijo (panožni sindikati). Sfragmentirano sindikalno prizorišče se na mikro ravni, zlasti v večjih podjetjih, ponavadi kaže v obliki konkurenčnega, politično inspiriranega sindikalnega dualizma. V takšnih podjetjih običajno prevladuje ena večja sindikalna organizacija, ob kateri se pogosto pojavljajo manjšinske organizacije. Primerjalno so takšne (večinske) sindikalne organizacije v slovenskih podjetjih dokaj

močne, na kar kažeta že prej omenjena visoka stopnja sindikaliziranosti delavcev in profesionaliziranost sindikalnih zaupnikov v večjih industrijskih organizacijah (Stanojević, 1996).

Prav tako taisti avtor ugotavlja, da je v celoti gledano slovensko sindikalno prizorišče "poudarjeno pluralistično ter (latentno in manifestno) neenotno in je dejavnik, ki zaradi neenotnih in necentraliziranih sindikatov, ne spodbuja strukturacije neokorporativizma" (Stanojević, 1996: 307).

Naj se na kratko dotaknem še razmerja med sindikatom in delodajalcem, ki je pri nas, vse od svobodnega delovanja sindikatov, bistvenega pomena. Če povzamem po Godini (2000: 9), beležimo na tem področju po letu 1990 klasično razmerje med sindikatom kot organizacijo delojemalcev ter delodajalcem (predstavnik vseh delodajalcev je Gospodarska zbornica) na drugi strani. V socialnem dialogu prihaja na relaciji sindikata na eni in delodajalske organizacije na drugi strani do konflikta. Teža odgovornosti za sklenjeno se v tem dialogu ne porazdeli enakomerno na sindikate in Gospodarsko zbornico, kajti skupni dialog ni enakopraven, saj imamo na eni strani obvezno članstvo delodajalcev pri Gospodarski zbornici, na drugi strani pa prostovoljno (neobvezno) članstvo delojemalcev v sindikatih (glej Godina, 2000: 9).

2.3.1. ZVEZA SVOBODNIH SINDIKATOV SLOVENIJE (ZSSS)

Zveza svobodnih sindikatov Slovenije (v nadaljevanju Zveza) je zveza sindikatov dejavnosti, v katere je prostovoljno včlanjeno okoli 20 % aktivnega prebivalstva Slovenije, medtem ko je celoten delež članstva v sindikalnih organizacijah pri nas 40 %. Zveza ima dvajset članic – sindikatov dejavnosti (ki jih ne bom naštevala), tako da ima vsaka dejavnost svojo sindikalno organizacijo (glej www.sindikat-zsss.si/kdo_smo/predstavitev.htm).

Reprezentativnost daje Zvezi in njenim članicam odločilen vpliv na sklepanje in veljavnost kolektivnih pogodb, socialnih sporazumov, pravico kandidiranja svojih predstavnikov v organe soupravljanja na ravni podjetij ter družb, pravico sodelovanja in vpliva pri različnih državnih in lokalnih institucijah (www.sindikat-zsss.si).

Od 16. marca 1999 dalje je Zveza edina iz Slovenije polnopravna članica Evropske konfederacije sindikatov, kar ji omogoča, da prek svojih predstavnikov vpliva v organih evropske konfederacije tudi na odločitve, ki se na ravni Evrope sprejemajo v zvezi z ekonomskimi in socialnimi pravicami njenih državljanek in državljanov (www.sindikatzsss.si/kdo_smo/predstavitev.htm).

Naloge in delovanje ZSSS

Precejšnje število nalog, katere so v pristojnosti organov Zveze, sem že omenila. Nekakšen privilegij pred ostalimi sindikati ima Zveza v svoji regionalni organiziranosti, kar ji omogoča, da v svojih devetnajstih Območnih organizacijah ter številnih krajevnih pisarnah nudi pravno, strokovno in drugo pomoč svojim članom v bližini kraja, kjer delajo in živijo. Vzpostavljeno ima tudi učinkovito pravno službo ter ugodne infrastrukturne vire (glej Godina, 2000: 11).

Zveza je "demokratska sindikalna organizacija, zgrajena od članstva navzgor, neodvisna od parlamenta, vlade, organizacij delodajalcev, političnih strank in verskih skupnosti" (ibid: 12), deluje javno ter izdaja svoje glasilo z imenom "Nova Delavska enotnost".

Veliko pozornosti namenja izobraževanju svojih članov na različnih področjih, ki ga izvaja z domačimi in s pomočjo mednarodnih institucij.

Sodelovanje Zveze z državnimi in drugimi institucijami pomeni, da s svojimi predlogi, pobudami in pripombami mnogokrat sodeluje pri obravnavi vseh, za delavce pomembnih, vprašanj v državnem zboru, pri predlogu zakonov ali nacionalnih programov (ibid: 8).

Naslednja relevantna domena delovanja Zveze je varovanje in izboljševanje socialno-ekonomskih pravic vseh zaposlenih, pri čemer gre za razne strokovne razgovore, pogajanja v zakonodajnih postopkih, vzpostavljanje socialnega dialoga med sindikati, delodajalci in vlado ter sklepanje kolektivnih pogodb na različnih ravneh, od državne do podjetniške (ibid: 9).

To poglavje naj zaključim z besedami generalnega sekretarja Evropske konfederacije sindikatov Emilia Gabaglia, ki je v svoji poslanici Zvezi ob praznovanju njene desetletnice, zapisal: "ZSSS je že od samega začetka izbrala jasno pot: za demokracijo, gospodarski napredek in socialno pravičnost", hkrati pa jo je pozval še k nadaljnji podpori razvoja evropeizacije sindikalnega gibanja, k branjenju skupnih principov in h 'graditvi' sindikalne enotnosti v demokratični Evropi (Emilio Gabaglio v Poročilo o delu ZSSS, 2002: 3).

3 STAVKE V EVROPI

V tem poglavju bo beseda tekla o temeljnih značilnostih stavk v nekaterih zahodnoevropskih in 'vzhodnih' oziroma srednjeevropskih državah (bivših državah t.i. komunističnega bloka).

Za začetek najprej nekaj besed o pomenu socialnega dialoga in delavske participacije, ki sta za sleherno družbo vse bolj relevantna.

Kot v svojem članku navaja Vodovnik (1999: 3), so se razmere za razvoj usklajenega socialnega dialoga v Evropski uniji izboljšale po uspešni uveljavitvi direktive o Evropskem svetu delavcev. Vendar pa so še vedno prisotne nekatere ovire, kot sta na primer premoženjsko razslojevanje ljudi ter polarizacija ljudi na zaposlene in nezaposlene. Tako so nezaposleni, zaradi svoje sindikalne in tudi siceršnje neorganiziranosti, preprosto izključeni iz socialnega dialoga.

Omenjena razslojenost je, kot ugotavlja taisti avtor, v srednji in vzhodni Evropi, z vidika razlik v zaslužkih, občutno večja kot v zahodnoevropskih državah. Poleg tega so v vzhodno- in srednjeevropskih državah prisotni še dodatni splošni problemi na področju socialnega dialoga, predvsem nizka stopnja znanj in možnosti uporabe modernih veščin upravljanja kadrovskih virov, ki je tudi resna ovira za uspešno uveljavljanje visoke motivacije zaposlenih za dobro in ustvarjalno delo. Po Vodovniku (1999) bi državne oblasti držav v prehodu morale izvajati takšno politiko, ki bi zagotavljala nekonfliktno usklajevanje različnih interesov udeležencev v socialnem dialogu. Na žalost pa je problem vse večjega razkoraka med bogatimi in revnimi v teh državah resna ovira, ki otežuje izvajanje takšne politike (ibid: 4).

3.1 PRAVNE UREDITVE STAVK V EVROPSKIH DRŽAVAH

3.1.1 ZAHODNOEVROPSKE DRŽAVE

V nadaljevanju bom predstavila pravne ureditve regulacije industrijskih konfliktov v 'zahodnih' državah, ki so tipični predstavniki različno intenzivnih neokorporativizmov. Osnova pri tem mi bodo ugotovitve Edwardsa in Hymana o industrijskih konfliktih v Evropi ter študije Stanojevića, ki je na osnovi Lehbruchove kumulativne 'lestvice', ki loči med šibkim, zmernim in močnim neokorporativizmom, napravil analize industrijskih odnosov v Evropi. Prav po sistemu intenzivnosti neokorporativizma bom v nadaljevanju obravnavala določene države. Šibki neokorporativizem je značilen za Veliko Britanijo in Italijo, zmerni za Nemčijo, močni za Avstrijo in Švedsko, Norveško in Nizozemsko, Francija pa je zunaj triade šibki-zmerni-močni neokorporativizem, saj je njen sistem bolj bipartitnega značaja (glej Stanojević, 1996: 8). Za neokorporativizem je značilno "'tripartitno' sodelovanje med predstavniki dela (sindikati), kapitala (delodajalci) in države pri pripravi in sprejemanju pomembnih odločitev, kot so na primer določanje mezd in cen, socialne politike, prvin strukturne, tehnološke politike in podobno" (Leksikon–tretja izdaja, 2000: 520).

Začenjam z Nemčijo, ki sodi v gospodarsko najrazvitejše države sveta, poleg tega pa ima Slovenija z njo tradicionalno najpomembnejše gospodarsko sodelovanje. Zanj je značilen sistem stabilnih, zmerno neokorporativistično reguliranih industrijskih odnosov. Citiram Lehbrucha:

"Značilnosti 'zmernega neokorporativizma' so sektorska centralizacija pogajalskih struktur, širok obseg kolektivnih pogajanj ter relativna uspešnost na področju (dogovarjanja) dohodkovnih politik." (Lehbruch v Stanojević, 1996: 222)

V Nemčiji obstajata torej dve ravni regulacije industrijskih konfliktov: sektorska kolektivna pogajanja in soodločanje na mikro ravni. Centralna institucija nemškega sistema soodločanja je svet delavcev, za katerega zakon prepoveduje uporabo stavk ali drugih industrijskih akcij za uresničitev svojih ciljev (glej Stanojević, 1996: 198).

Sistem kolektivnih pogajanj v Nemčiji ni predmet natančnejših zakonskih regulacij, kajti zakon definira le akterje kolektivnih pogajanj, ki so opredeljena kot svobodna, avtonomna pogajanja, ter pravico akterjev, da se med seboj pogajajo o plačah in drugih pogojih dela. Za razliko od kolektivnih pogajanj pa so industrijski konflikti zelo natančno zakonsko regulirani. Zakon namreč dopušča uporabo stavke in izprtja kot skrajnega sredstva

('ultima ratio'), ki se lahko uporablja le v kontekstu sklepanja novih kolektivnih pogodb, seveda le v primeru neuspešnosti kolektivnih pogajanj in arbitraže (ibid: 211).

Za razliko od ostalih industrijskih držav so v Nemčiji zelo pogosta izprtja, ki veljajo za "učinkovito 'defenzivno' orodje delodajalcev" (ibid: 214), ki se tako kot stavke ne smejo uporabljati v sporih pri uporabi že doseženih kolektivnih pogodb. Formalna odločitev o sklicu stavke je po nemškem pravu potrebna. Izključni sklicatelj stavke je lahko le sindikat, predmet stavke pa so lahko le zahteve oziroma nesoglasja, ki so bila izražena v kolektivnih pogajanjih. Pri tem se mora upoštevati postopek stavke, ki je bil sprejet v veljavnih pravilih. Stanojević (1996: 213) ugotavlja, da takšni legitimizirajoči postopki na nek način otežujejo sprožanje stavkovnih akcij v nemških podjetjih.

Medtem ko pravica do stavke v Nemčiji posredno izhaja iz 9. člena ustave, v Avstriji leta ni urejena v ustavi in izrecno tudi ne v posameznih zakonih. Avstrijski Stavkovni patent (Streikpatent) ima za današnji čas sporno vsebino, kajti izrecno prepoveduje industrijske akcije v kakršnikoli obliki. V Avstriji, kjer je za industrijske odnose značilen močen neokorporativizem velja načelo, da so ustrezne le tiste industrijske akcije, ki so urejene v kolektivnih pogodbah (ibid: 227).

Zakonitost v Avstriji ne zahteva, kot na primer v Nemčiji, da je stavka zadnje sredstvo ('ultima ratio'), če so bile vse druge možnosti brezplodno izčrpane. Za nekatere industrijske akcije velja, da so nezakonite. Nezakonite so stavke, ki ne vključujejo oseb iz kolektivnih pogodb in politične stavke, katerih cilj je državni organ. V času veljavnosti kolektivnih pogodb sta pogajalski strani obvezani ohranjati industrijski mir. V Avstriji so kolektivna pogajanja na ravni sektorjev/panog podprta z zakonskimi regulacijami, ki določajo akterje, obseg ter učinke pogodb. Industrijski spori in notranja sindikalna vprašanja v Avstriji niso predmet zakonskih regulaciji (ibid: 228).

Poleg Avstrije poznavalci uvrščajo v skupino sistemov t.i. 'močnega korporativizma' še Švedsko, Norveško in Nizozemsko (Lembruch v Stanojević, 1996: 235).

Na Nizozemskem je, prav tako kot v Avstriji, prepovedana in s tem seveda nezakonita politična stavka. Po tamkajšnji sodni praksi stavka ni uporabljena kot zadnje sredstvo – orožje ('ultimate weapon'), če sindikati niso izčrpali vseh možnosti za kolektivno pogajanje.

V nekaterih državah, tudi na Nizozemskem, urejajo vprašanja in pogoje v zvezi s stavkami razne mednarodne pogodbe, kot so: Mednarodni pakt o državljanskih in

političnih pravicah, Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah in Evropska socialna listina.

Prav tako kot avstrijska, tudi nizozemska ustava nima določb o pravici do stavke. Njihovo stavkovno pravo tako temelji na Evropski socialni listini (ESL). Kljub vsemu imajo na Nizozemskem delavci v načelu pravico do stavke.

Švedski in avstrijski model industrijskih odnosov sta "vzorčna, skorajda idealnotipska predstavnika t.i. 'močnega neokorporativizma'" (Stanojević, 1996: 292).

Tudi na Švedskem so stavke dovoljene. Za razliko od nekaterih drugih držav je, po Nikoliću, nekakšen razpoznavni znak švedske različice skandinavskega modela regulacije industrijskih odnosov prisotnost "nadpovprečne avtonomije akterjev industrijskih odnosov in s tem tudi akterjev industrijskih konfliktov" (Nikolić, 1999: 851).

Pravica do kolektivnih pogajanj pri soodločanju o pomembnih vprašanjih vodenja podjetja, vključno z vprašanji sprejemanja in odpuščanja delavcev, je sindikatom na Švedskem zagotovljena s t.i. Aktom o skupnem urejanju delovnega življenja (ibid: 858).

Glede pravic na Švedskem lahko rečemo, da so zelo spoštovane, saj si z Dansko delita prvo mesto na seznamu tistih, ki spoštujejo človekove pravice. V obeh državah namreč spoštujejo kar 38 od 40 človekovih pravic, vsebovanih na seznamu. Po raziskavah Sorensona jima tesno sledijo Nizozemska ter Finska, Nova Zelandija in Avstrija (Sorenson v Nikolić, 1999: 851).

Od močnega neokorporativizma bom prešla k šibkemu, s tipičnima predstavnicama Italijo in Veliko Britanijo. Za Italijo je značilna šibka zakonska regulacija stavk, kajti le-te so, z izjemo zakona iz leta 1990, ki velja za nekatere vitalne javne službe, zakonsko neregulirane. Po omenjenem zakonu temelji regulacija stavk v bistvenih javnih sektorjih na obvezni desetdnevni predhodni napovedi ter na obveznem ohranjanju minimalnega delovanja služb v tem času (Ferner in Hyman, 1992: 582). Prav ta zakonska neregulacija bržkone na nek način tudi pripomore k nadpovprečni stavkovni aktivnosti zaposlenih v Italiji.

Šibka zakonska regulacija stavk je značilna tudi za Veliko Britanijo. Njihov sistem industrijskih odnosov vsaj do 80. let ni razpolagal z zakonsko sankcioniranimi kolektivnimi sporazumi, ki bi zagotavljali regulacijo stavk, česar posledica je tudi dejstvo, da je bila v omenjeni državi stavka tradicionalno dokaj pogosto uporabljana "taktična

širitev kolektivnega nasprotovanja menedžmentu" (Batstone et al v Stanojević, 1996: 158).

Nenazadnje je tu še Francija, ki je zunaj triade šibki-zmerni-močni neokorporativizem. Zanj je po Stanojeviću (2001) značilen 'bipartitni korporativizem'. Je država z najmanj omejitvami, ki izhajajo iz področja pravne regulacije stavk oziroma z minimalno regulacijo industrijskih konfliktov, tako "pravica do stavke velja v vsakem trenutku in zaradi vsakega vprašanja" (Delamotte v Stanojević, 1996: 174) in ni nujno, da so stavke organizirane s strani sindikatov.

Poleg navedenih razlik med državami pa obstajajo v pravni regulaciji stavk tudi podobnosti, in sicer za dejavnosti, katerih delovanje je takorekoč nujno prav vsak dan, kajti ustavitev dela v njih bi lahko ovirala nemoteno odvijanje vsakdanjega življenja ali pa onemogočala delovanje kakšnih drugih dejavnosti. Gre za dejavnosti, posebej relevantne za javno blaginjo, zato so ponavadi stavke v njih prepovedane oziroma so predvidene sankcije za stavkajoče. Omejene so predvsem pravice delavcev do stavke v nekaterih panogah javnega sektorja. Takšno omejitev predstavlja tudi določba zakonodaje o zagotavljanju nujnih del, kar pomeni, da se morajo nujna dela (zdravstvo, preskrba z različnimi dobrinami – voda, plin, elektrika ipd.) v času stavke izvajati. V vseh državah so delavci na nek način vezani na zagotavljanje nujnih del (glej Novak, 1999: 694).

Ena od pomembnejših skupin, za katere veljajo takšne omejitve, so državni uradniki. Predvsem v Nemčiji je še posebej izrazita omejitev za to skupino. V Avstriji se tej skupini pridružujejo še delavci v odvisno delujočih zveznih zavodih, delavci na železnicah in zaposleni v zavodih in ustanovah, ki jih razvrsti Ministrstvo za notranje zadeve. Le-tem je prepovedano kakorkoli sodelovati v stavkah.

Na Nizozemskem so do stavke omejeni predvsem državni uradniki, kot so vojaško osebje, policija, gasilci. Najbolj očiten primer omejitve stavk na Nizozemskem so železničarji, pri katerih se kot posebnost pojavlja tudi delo po pravilih in t. i. 'prenosna' stavka, ko se stavka enkrat tu, drugič tam. Prav tako pa posebnosti veljajo še za področje državne varnosti in obrambe.

Nenazadnje bi bilo smiselno podati še nekaj besed o ugotavljanju zakonitosti stavk, kar je v večini evropskih držav pristojnost sodišč. Vsaka država naj bi imela določene pogoje za zakonitost stavke oziroma pogoje, po katerih je stavka nezakonita. Vedno so zakonite

tiste stavke, ki niso v nasprotju z zakonom (če je seveda stavka zakonsko določena), če niso v nasprotju s kolektivno pogodbo in obstoječimi normami, ki urejajo razmerja med delodajalci in sindikati. Poleg tega je pomembno, da obstaja med cilji in posledicami stavke neko sorazmerje in da stavka ni nepravilna do delodajalca (Novak, 1999: 695).

3.1.2 VZHODNOEVROPSKE DRŽAVE (ČEŠKA, POLJSKA, MADŽARSKA)

V nadaljevanju bom povzela temeljne značilnosti pravnih ureditev stavk v vzhodnoevropskih deželah, kot so Češka, Poljska in Madžarska, ki so pred kratkim, skupaj z našo državo, postale polnopravne članice Evropske unije. "Gre za države, ki si po skoraj pol stoletja trajajoči prisilni vključenosti v vzhodno Evropo prizadevajo za preobrazbo iz socialističnega sistema v parlamentarno demokracijo in tržno gospodarstvo zahodnega kova." (Bizjak, 1999: 1)

V vseh treh je prisotno uvajanje tripartitnih institucij in aranžmajev po padcu komunizma, ki predstavljajo osrednjo institucijo neokorporativnih aranžmajev v imenovanih treh deželah.

Regulacijo industrijskih konfliktov zagotavljajo predvsem samodejni tržni mehanizmi.

Začenjam s Češko, kjer je bila pravica do stavke priznana z novo delovno zakonodajo, sprejeto l. 1991, ki je v sistem industrijskih odnosov vnesla pomembne spremembe in približala prakso 'zahodnih' tržnih ekonomij tudi 'vzhodni' Evropi. Poleg tega je legalizirala neodvisne sindikate, postavila okvirje za kolektivna pogajanja ipd. (glej Bizjak, 1999: 11).

Na Češkem, ki je najmanj pravno konflikten sistem v tem delu Evrope, regulacijo stavk zagotavlja Zakon o kolektivnih pogodbah, ki stavke dovoljuje in predpisuje, da je o le-teh potrebno tri dni pred njihovim pričetkom obvestiti sopedpisnike kolektivne pogodbe, to je sindikat, delodajalce in vlado.

Na Poljskem je zakonska pravica do stavke in pravica do ustanavljanja svobodnih neodvisnih sindikatov delavcem priznana od l. 1980, ko je bil podpisan Gdanski sporazum. Vendar pa so postale stavke zakonsko regulirane šele desetletje kasneje, in sicer leta 1991, ko je bil sprejet Akt o ureditvi kolektivnih sporov (glej Bizjak, 1999).

Kot tretjo predstavljam Madžarsko, ki je na območju vzhodne Evrope prva uvedla tripartitno telo na nacionalni ravni ter prva razpolagala s sodobnejšo zakonodajo s področja regulacije industrijskih konfliktov. Tako je bil leta 1989 sprejet Akt o stavkah, ki ureja pravno regulacijo stavk s tem, da določa institucionalne okvirje delavskih zahtev po izboljšavi pogojev dela in kakovosti delovnega življenja (glej Bizjak, 1999: 58).

3.2 STAVKOVNI TRENDI KONEC 20. STOLETJA V EVROPI

Medtem ko sem stavkovne trende pri nas povzela v večji meri iz Stanojevičevih raziskav, se bom pri navajanju evropskih stavkovnih trendov opirala še na dognanja Edwardsa in Hymana, ki ugotavljata (1994: 274–275), da so do 70. let v Evropi obstajali trije poglavitni obrazci stavk. Prvi obrazec so predstavljali ne preveč pogosti množični spori, ki so se praviloma razširjali na celotne industrijske panoge. Ta obrazec je predvsem posledica delovanja dobro organiziranih in močnih sindikatov (Švedska, Norveška, Danska), konsociativnega modela politike (Nizozemska in Švica) ali pa kombiniranja teh dejavnikov (Nemčija in verjetno tudi Belgija). Kot drugi obrazec, ki je bil značilen za bolj decentralizirane sisteme kolektivnih pogajanj (Velika Britanija in Irska), navajata pogostejše prekinitve dela na mikro ravni, ki so bile običajno vpete v podjetniška kolektivna pogajanja. Pri tretjem obrazcu pa je šlo za kombinacijo simbolnih protestov na ravni podjetij ter akcij na ravni celotnih industrij ali celotnega gospodarstva, ki je prevladoval v pogojih šibkejše institucionalizacije kolektivnih pogajanj ter tesnejše navezanosti sindikatov na politične stranke (sredozemske države, kot so Italija, Francija, Grčija, Španija in Portugalska).

Analize stavk zaradi vpliva različnih dejavnikov za nekatere evropske dežele sploh niso bile narejene. V Belgiji je prisoten problem "nestalnosti" uradne statistike, na Portugalskem, v Španiji in v Grčiji je časovne serijske analize onemogočala prisotnost diktatorskih režimov, v Luxemburgu in Švici, kjer je značilna visoka stopnja delavske discipline in morale, pa bi bile zaradi izjemne redkosti stavk kakršnekoli statistične analize odvečne. Poleg tega k redkosti stavk v Švici pripomore še slaba organiziranost tamkajšnjih sindikatov (Edwards in Hyman, 1994: 252).

Edwards in Hyman (1994) sta analizirala stavke v 11 državah (Francija, Nemčija, Italija, Velika Britanija, Avstrija, Švedska, Danska, Finska, Irska, Nizozemska in Norveška).

Kot sama ugotavljata so prve štiri zbujele interes predvsem zaradi načinov prikazovanja razlik v oblikah stavk, Avstrija in Švedska sta po njunem zanimivi zaradi nizke stavkovne ravni, Danska in Finska pa zaradi visoke stopnje stavk. Ostalim trem državam sta namenila manj pozornosti, saj po njunem mnenju niso v ničemer posebej izstopale.

Omenjena avtorja sta v svoji raziskavi (1994) analizirala stavkovne trende v Evropi, vse od šestdesetih let naprej in prišla do v nadaljevanju povzetih ugotovitev.

Stavkovni val v Evropi je dosegel vrh v 60. letih. Obrazci stavk pa so se pričeli značilno spreminjati v 70. letih, ko so se, poleg spremembe političnega sistema, začele izraziteje uveljavljati javne politike racionalizacije poslovanja, kar je impliciralo omejevanje rasti plač in odpuščanje v javnem sektorju. S tem se je začela stopnjevati napetost, večati militantnost zaposlenih in pospeševati sindikalizacija zaposlenih v javnem sektorju, kjer so se začele pojavljati nacionalno usklajene protestne akcije. Poleg teh so se pojavljale tudi razvlečene stavke v nekaterih javnih panogah in storitvah ter krajši ostri konflikti v strateških storitvah, kot sta javni transport in komunalna služba (Edwards in Hyman v Stanojević, 1996: 133).

V zasebnem sektorju je bilo s stopnjevanjem konkurence izvedenih mnogo pospešenih restrukturacij, vpeljani so bili sistemi rigidnejšega ekonomiziranja. Posledično se je težišče sporov vse bolj prenašalo na mikro raven. Kot tip konflikta, ki simbolizira tedanje boje zaposlenih proti restrukturacijam in zmanjševanju števila zaposlenih, navajata Edwards in Hyman (1994) veliko neuspešno stavko leta 1980 v Fiatu.

Takšni konflikti na ravni podjetij so se proti koncu 80. let umirili. Sindikati so, tako kot menedžerji, začeli sprejemati (tržno) uspešnost in temu primerno omejevanje odprtih konfliktov kot primarni interes vseh skupin v podjetju.

V 80. in 90. je v Evropi prisoten trend zmanjševanja stavkovnih aktivnosti zaposlenih, kar kažejo predvsem podatki o letnem številu stavk. Shalev je to obdobje opredelil kot "veliko obdobje industrijskega miru v Evropi" (Shalev v Stanojević, 1996: 135).

Za 80. in začetek 90. let je bila, poleg zmanjševanja števila konfliktov ter spreminjanja ravni in oblik izražanja konfliktov, značilna fragmentirana militantnost zaposlenih. Pojavljali so se občasni izbruhi stavk na ravni nacionalnih gospodarstev (najpogostejši v Italiji in Španiji), s katerimi so sindikati vladi sporočali, da le do določene meje soglašajo s splošnim stopnjevanjem ekonomiziranja. Stavke se v tem obdobju torej selijo bolj na mikro raven, njihov obseg se manjša, intenziteta pa umirja (glej Stanojević, 1996: 135).

Če povzamem ugotovitve Edwardsa in Hymana (1994: 226), lahko v terminih števila stavk govorimo o jasnem trendu upadanja le v Veliki Britaniji in na Nizozemskem, medtem ko je jasen trend rasti prisoten le na Švedskem in Danskem. Pri številu stavkajočih je očitno upadanje opazno v Avstriji, očitna rast v Franciji, Italiji in na Danskem, medtem ko v povojni Nemčiji, v Veliki Britaniji in na Švedskem ni nekega razpoznavnega trenda. V zvezi s pogostostjo stavk sta omenjena avtorja prišla do sledečih rezultatov za štiridesetletno obdobje: nizka frekvenca stavk je bila značilna za Avstrijo, Nizozemsko, Nemčijo, Norveško, Švedsko in Dansko, kjer se je število stavk gibalo od 1 (v Avstriji) do največ 50 (Danska) na milijon pripadnikov aktivne delovne sile; višja pogostost stavk je značilna za Irsko (100), Francijo (120) in Italijo (135) (glej tabelo 5).

Glede velikosti stavk ugotavljata, da je v večini članic EU povprečno število udeležencev stavk 500 in več (največ v Italiji), najnižja povprečna udeležba pa je bila ugotovljena na Finskem in Irskem (glej tabelo 5).

Iz zgoraj navedenih podatkov je možno razbrati, da so bile stavke v družbah EU bolj množične kot v Sloveniji, ki takrat še ni bila članica EU. Celo na Finskem in Irskem, kjer so med evropskimi družbami dolgoletna povprečja najnižja, število udeležencev presega devetletno povprečno velikost stavk v Sloveniji (220) (glej tabelo 2 in tabelo 11).

Izračun povprečnega trajanja stavk je Edwardsu in Hymanu (1994) dal naslednje rezultate: na Danskem, Finskem, v Nemčiji, na Nizozemskem in v Angliji trajajo stavke (brez tistih v premogovništvu) 4 do 5 dni, medtem ko so le-te bistveno daljše na Švedskem (8,7), Norveškem (9,6) in Irskem (11,9); bistveno krajše pa so v Italiji (1,7) in Avstriji (1,8).

Primerjava dolžine stavk pri nas z dolžino stavk v državah EU nam pokaže obrazec (devetletno povprečje v Sloveniji je 4,2 – glej tabelo 3), ki je zunaj ekstremov in jih predstavljajo na eni strani dolgoletna povprečja stavk v Italiji (1,7) ter na drugi strani na Irskem (11,9) (glej Stanojević, 2001: 802).

Glede obsega stavk v evropskih deželah je bilo ugotovljeno, da je le-ta ali nizek (Avstrija in Norveška) ali pa izrazit (Danska in Italija) (ibid: 802). Podatki kažejo, da so k stavkam izrazito nagnjene Irska, Francija in Italija, ki se jim je po pogostosti stavk v obdobju sredi 80. let in vse do l. 1997 približala tudi Slovenija.

Tabela 11, ki sta jo na podlagi podatkov, zbranih v Yearbook of Labour Statistics, oblikovala Edwards in Hyman, prikazuje statistične značilnosti stavk v zahodnoevropskih državah v obdobju 1950–1990.

Tabela 11: Overall shape of strikes, 1950–1990

	AUS	DK	FIN	FRA	GER	IRE	ITA	NL	N	SWE	All	Non-coal
Freq.	(1)	50	466	120	(11)	100	135	10	11	17	85	57
Size	(500)	523	256	612	(500)	267	2,042	476	705	500	564	753
Duration	1.8	5.5	4.2	2.3	5.4	11.9	1.7	4.7	9.6	8.7	5.8	5.3
Volume	19	145	343	170	30	318	478	21	73	72	72	224

Vir: Edwards in Hyman (1994): "Strikes and Industrial Conflict: Peace in Europe?"

Stanojević (2001) ugotavlja, da stavke, kot tudi druge oblike industrijskih konfliktov, ostajajo kljub "epohalni umiritvi", še naprej relevantna značilnost evropskih industrijskih odnosov.

Tako kot so se spreminjale oblike stavk, tako so se spreminjale tudi zahteve stavkajočih ter se pojavljale nove. V 60. letih je med novimi zahtevami prevladovala zahteva industrijskih delavcev po omejevanju delovnega časa (zahteva po 35-urnem delovniku, kar bi pripomoglo tudi k dvigu kakovosti prostega časa). Le-ta je nato v 70. letih postala že uradni cilj sindikalnih politik, v 80. pa je imela že poudarjeno defenziven značaj, kajti postala je, kot se je izrazil Stanojević, "mehanizem blažitve rastočega pritiska ponudbe na trgu delovne sile" (Stanojević, 1996: 134).

Krajši delavnik je namreč omogočal distribucijo zmanjšane količine dela na nespremenjeno število delavcev. V 80. letih so bila podobna, izrazito defenzivna nasprotovanja izgubam delovnih mest, intenzifikaciji dela in relativnemu padcu plač značilna tudi za javni sektor, medtem ko so bila prej omejena bolj na mikro raven.

3.2.1 ZNAČILNOSTI STAVK V ZAHODNOEVROPSKIH DRŽAVAH KONEC

20. STOLETJA

V državah EU je zbiranje podatkov o industrijskih konfliktih na splošno stvar uprave. Izjema je Nemčija, kjer podjetja niso zavezana obvezno dajati podatkov o stavkah. Na Danskem je za zbiranje podatkov odgovorno združenje delodajalcev, v Avstriji sindikati, na Norveškem in Finskem pa oboji skupaj. V Španiji ta odgovornost pripada centralni in regionalni samoupravi.

Principe zbiranja podatkov o industrijskih konfliktih je določila Mednarodna organizacija dela (ILO) in so navedeni v Resoluciji o statistiki o stavkah, izprtjih ipd., sprejeti leta

1993. Vendar vse države te resolucije ne izvajajo na enak način, kar je potrebno upoštevati pri mednarodnih primerjavah. Kazalci o stavkah kažejo sunkovita gibanja, povezana predvsem z dolgotrajnimi splošnimi ali sektorskimi stavkami, ki se nanašajo na različna pogajanja (o kolektivnih pogodbah, državnem proračunu ali drugih socialnih zadevah ipd.). Zaradi vsega tega primerjave po letih niso primerne. Zato analize Eurostata temeljijo na petletnih obdobjih (prav tako pri nas opravljajo večinoma analize za petletna obdobja) in dajejo na ta način boljši pogled na dolgoročnejsa gibanja (Ekonomsko ogledalo 7/97).

V nadaljevanju bom, po že večkrat omenjenih avtorjih, na kratko povzela temeljne značilnosti stavk v posameznih državah.

V Evropi je na podlagi neokorporativističnih regulacij mogoče prepoznati dva temeljna obrazca stavk. Prvi je značilen za države, v katerih delavsko gibanje nikoli ni imelo pomembnejše vloge. V teh državah so stavke izključno oblika ekonomskega boja zaposlenih. Drugi obrazec pa je prisoten v državah, v katerih delavstvo tradicionalno podpira leve stranke, te pa so izključene iz sodelovanja v ključnih državnih aparatih. V takšnih primerih sindikati ponavadi uporabljajo kratke, "masivne" stavke (protestne shode) kot ključno oblika izražanja nezadovoljstva in zahtev. Takšne kratkotrajne stavke, ki so najbrž želja vsake organizacije (kjer se le-te že 'morajo' pojavljati), zaznamujejo stavkovno prizorišče v Italiji in Franciji (predvsem 60. in 70. leta). Vendar so le-te, kljub kratkotrajnosti, ponavadi pogoste in "masivne". Italija je celo v vrhu po številu stavk, kar seveda odraža pogosto uporabo stavk kot "orožja za proteste in demonstracije" (Edwards in Hyman, 1994: 253).

Stavke v Italiji postanejo v 70. letih nekoliko daljše in čedalje bolj množične. Konec 70. pa so praviloma še krajše kot v 60. in v začetku 70. let.

Franzosi (1989) loči štiri tipe stavk v Italiji. Kot posebnost navaja kratkotrajne (enodnevne) sindikalne politične proteste z velikim številom udeležencev in izgubljenih dni. Drugi tip so opozorilne stavke, ki so lahko zelo množične, z manjšim številom izgubljenih dni. Tretji tip se razširja po posameznih panogah in se redko uporablja, saj je utemeljen na resursih (stavkovnih fondih), ki jih italijanski sindikati praviloma nimajo. Zadnji tip pa je najštevilčnejši in predstavlja stavke, ki se omejujejo na posamezna podjetja, zajemajo le manjši del stavkajočih in povzročajo tudi relativno majhne časovne izpade (Ferner in Hyman v Stanojević, 1996: 189).

V celotni zgodovini stavk v Italiji izstopa, predvsem po militantnosti na mikro ravni, t.i. "vroča jesen" leta 1969.

Kratkotrajnost stavk v Franciji je predvsem posledica šibkosti sindikalnih finančnih virov. Število izgubljenih delovnih dni zaradi stavk je v Franciji manjše kot v Italiji, so pa francoske stavke za razliko od italijanskih bolj množične in prej vidik političnih bojev kot pa kolektivnih pogajanj (Goetschy in Rozenblatt v Stanojević, 1996: 173). V Franciji se je število stavk bistveno zmanjšalo v 80. letih, znotraj tega splošnega umiritvenega trenda pa se je relativno zviševala pogostost stavk v javnem sektorju (stavke železničarjev, zaposlenih v podzemni železnici, šolnikov itd.). Najpomembnejši motivi francoskih stavk so bile plače in zaščita presežnih delavcev. Za stavke v Franciji je značilno še, da štiri petine le-teh spodbujajo sindikati, eno petino pa organizirajo zaposleni brez sindikatov (ibid: 174).

Na drugem ekstremu kot Italijo in Francijo imamo Švedsko, za katero je značilno malo stavk, vendar ko se pojavijo, so le-te obsežne in dolge. Glede na to je presenetljiv podatek, da je bila Švedska od 80. let 19. stol. do 30. let 20. stol. država z največjim številom industrijskih konfliktov (Klaus in dr., Korpi v Nikolić, 1999: 854). Od leta 1960 do leta 1989 pa je bila po podatkih Mednarodnega biroja dela glede števila stavkajočih že daleč za ostalimi državami (Regini v Nikolić, 1999: 854). Večina stavk je bilo organiziranih navkljub kolektivnim pogodbam, in sicer so najprej navkljub kolektivni pogodbi, ki je prepovedovala stavke, konec l. 1969 stavkali rudarji, ki so bili sicer dobro plačani. Protestirali so proti nesposobnosti in neodgovornosti državnih organov in sindikalnih funkcionarjev ter zahtevali izboljšanje pogojev dela. Nato so bile še leta 1970 in 1971 organizirane stavke v najpomembnejših industrijskih podjetjih. Tudi pojav nelegalnih stavk na Švedskem ni tuj. Nikolić kot povod za stavke na Švedskem navaja še strukturalne spremembe in tehnološke inovacije v 60. letih, ki so posledično dehumanizirale delo v podjetjih, povečale odsotnost z dela in probleme delovne discipline, ki so bili jasni pokazatelji delavskega nezadovoljstva (glej Nikolić, 1999).

Po nizki frekvenci stavk se Švedski najbolj približata Avstrija in Nemčija, prav tako pa so nizke ravni stavk značilne še za Norveško, Nizozemsko in Švico.

V Avstriji so stavke zelo redke, lahko rečemo, da jih skorajda ne poznajo, zato konec 20. stol. ne beležijo kakšnih odmevnih posebnosti na tem področju. Med sindikati in

organizacijo delodajalcev potekajo kolektivna pogajanja po panogah, praviloma brez večjih zapletov, kar seveda rezultira v tako majhni pojavnosti stavk.

Tudi v Nemčiji beležijo nizke frekvence stavk, kajti uporabe t.i. "skrajnih sredstev" (stavk in izprtij) se poslužujejo le v primeru, če v kolektivnih pogajanjih niso uspešni (Jacobi v Stanojević, 1996: 213). Primerjalno nizka stopnja industrijskih konfliktov je razpoznavna značilnost Nemčije vse od 60. let naprej, kar je po Stanojeviću (1996: 214) predvsem posledica dejstva, da je bila kombinacija centraliziranih pogajanj in natančne zakonske regulacije konfliktov izvajana v razmerah stabilne povojne rasti nemškega gospodarstva.

Prav tako kot v Avstriji in na Švedskem gre nizko frekvenco stavk pričakovati tudi na Nizozemskem. To so namreč dežele z močnimi korporativističnimi elementi, kjer se že same po sebi pričakujejo nizke stopnje konfliktov. Podobno je na Irskem, kjer delavski razred nikoli ni imel signifikantne politične vloge (kot v Švici, na Nizozemskem in v Nemčiji) in zato ostajajo stavke le nekakšne "ekonomske preizkušnje moči" (Stanojević, 1996: 255).

Deželi s številnimi stavkami pa sta Velika Britanija (v nadaljevanju VB) in Finska. Pri slednji z visokim odstotkom stavk dominira lesna industrija. Celoten obseg stavk na Finskem, ki so bile pogoste ter dokaj razsežne in dolge, je podoben kot v Italiji.

V VB prevladujeta predvsem dva tipa industrijskih konfliktov. Prvi tip so majhne (glede na število udeleženih) in kratke ustavitve dela na delovnih mestih, drugi pa so razsežne in dolge javne oblike stavk. VB vsekakor ne more soditi med države z največjim številom izgubljenih dni zaradi stavk, saj na njihovem prizorišču prevladujejo časovno zelo omejene stavgovne akcije. Število stavk pri njih se je izrazito zmanjšalo v 80. letih, čemur vzrok sta bila poleg recesije, ki je povzročila radikalno upadanje zaposlovanja, še strategija konzervativne vlade (ni pristajala na kompromise) in zakonodaja (glej Stanojević, 1996: 158). Osemdeseta leta so v VB tako zaznamovale predvsem maloštevilne, a masivne nacionalne stavke, v katerih je bila izguba delovnih dni visoka, največja v enoletni stavki rudarjev med letoma 1984 in 1985 (ibid: 158).

Še ena od držav z relativno visokim številom stavk, ki jo omenita Edwards in Hyman (1994), je Danska, ki beleži dvakrat tolikšno število stavk kot jih ima Švedska.

3.2.2 ZNAČILNOSTI STAVK V VZHODNOEVROPSKIH DRŽAVAH KONEC 20. STOLETJA

Začenjam s Češko, ki konec 20. stol. beleži vse večje število stavk in demonstracij, čemur so vzrok tudi mnoga nesoglasja med vlado in sindikati. Tradicija stavk na Češkem je povezana s političnim dogajanjem in sega že v začetek prejšnjega stoletja, ko je v času prve svetovne vojne izbruhnilo stavkovno gibanje, ki je zajelo na tisoče delavcev.

Za razliko od večine ostalih postkomunističnih evropskih držav so Češko obdobje tranzicije do leta 1994 zaznamovale le maloštevilne stavkovne akcije, pri katerih so se o delavskih zahtevah najpogosteje neposredno pogajali (večji) sindikati in vlada (Milenkovič, 1995: 7). Povečala se je militantnost zaposlenih, še posebej v javnem sektorju, kjer je bil vzrok večine konfliktov povezan z dejstvom, da so bile njihove plače v povprečju precej nižje od tistih v zasebnem sektorju. Najprej so l. 1994 s stavko zagrozili železničarji, ki so nasprotovali znižanju terenskih dodatkov, zahtevali povišanje plač ter odstop vodstva. Vlada jim je po dolgih pogajanjih ugodila. S stavko so l. 1995 grozili tudi šolniki in zdravniki, vendar je bila le-ta odpovedana, saj je vlada že namenila več denarja za plače v javnem sektorju. S prenizkimi plačami so bili nezadovoljni tudi zdravstveni delavci, ki so stavkali leta 1996 (glej Bizjak, 1999: 22).

Kot ugotavlja Bizjakova (1996: 25) je bilo dogajanje na poljskem stavkovnem prizorišču, v primerjavi s češkim, že bolj pestro. Tako je stavkovno gibanje iz l. 980 popolnoma ohromilo celotno gospodarstvo. Iz Gdanska, kjer so delavci že l. 970 (zaradi nenadnega dviga cen) množično prekinjali delo in prišli na cesto (ti nemiri so zahtevali tudi nekaj življenj in odpuščenih in zaprtih delavcev), so se stavke bliskovito širile po celotni državi. V njih so delavci vse bolj kot povišanje plač zahtevali možnost ustanovitve novih, politično neodvisnih sindikatov in priznanje zakonske pravice do stavke. Leta 1980 je bil, ker vlada ni imela več moči za zaustavitev močnega stavkovnega vala, podpisan t. i. Gdanski sporazum, ki je pomenil veliko prelomnico v delavskem gibanju vzhodnoevropskih držav in s katerim so bile delavcem priznane zgoraj zahtevane pravice. Skupina delavcev v zdravstvu je leta 1989 z gladovno stavko zahtevala višje plače, modernizacijo bolnišnične opreme, boljši položaj zdravstvenega sektorja in hitro izvedbo reforme v zdravstvu (Frieske in Machol-Zajda, 1994: 177).

Začetno obdobje tranzicije je bilo na Poljskem veliko burnejše kot v ostalih vzhodnoevropskih državah. Po podatkih, ki sta jih v svoji študiji predstavila Kazimierz

W. Frieske in Lucyna Machol-Zajda (1994: 165–179) se je v letu 1990 na Poljskem 'odvilo' 250 stavk, ki so imele v povprečju 426 udeležencev in so v povprečju trajale od 1,5 do 3,5 delovnih dni, večina pa jih je bilo organiziranih v panogah težke industrije in rudarstva.

Število stavk je nato v vseh svojih statističnih karakteristikah še nadalje naraščalo. Svoj vrhunec je doseglo l. 1992 in 1993 (več kot dvajsetkratno povečanje števila stavk leta 1992). Večino stavk so organizirali šolniki (kar 84 %). Njihove stavke, v katerih so nasprotovali predvsem reformam v izobraževalnem sistemu, so bile tudi med najbolj množičnimi.

Temeljne značilnosti dogajanja na Poljskem stavkovnem prizorišču v začetku 90. let so torej bile številčne, s strani močnih sindikatov organizirane stavke, s katerimi so stavkajoči, poleg zahtev po zvišanju plač, izražali zahteve po spremembi makroekonomske politike vlade.

Kot tretjo predstavljam Madžarsko, kjer je bilo po l. 1989, ko je sprejela Akt o stavkah, število stavk majhno, njihov vpliv na nacionalno gospodarstvo pa skoraj neznamen. Socialni mir na Madžarskem je l. 1990 prekinila blokada avtoprevoznikov in taksistov, ki je za tri dni ohromila promet v vseh večjih mestih, povod zanjo pa je bilo kar 65 % povečanje cen goriva. Pogajanja med vlado in stavkajočimi so bila na koncu uspešna (Swain, 1994: 125).

Signifikantno je bilo še l. 1999, ko je zaradi zavrnitve zvišanja plač stavkala skupina železničarjev. Po razglasitvi za nezakonito je bila stavka peti dan prekinjena.

To poglavje lahko zaključim z ugotovitvijo, da med vsemi tremi vzhodnoevropskimi državami, katere je v začetku 90. let zajela recesija, beleži najbolj 'vroče' dogajanje na stavkovnem prizorišču Poljska, z vrhuncem med leti 1990 in 1993. Sledi ji Madžarska, kjer je bilo prav tako najbolj pestro v začetku 90. let. Na Češkem, ki velja za najmanj konflikten sistem industrijskih odnosov v vzhodni Evropi, pa je prišlo do porasta stavk šele po letu 1994.

3.3 EVROPSKI SINDIKATI KONEC 20. STOLETJA

3.3.1 RAZVOJ SINDIKATOV V EVROPI

Sindikati in njihova razmerja med delodajalci imajo v posameznih deželah različno dolgo tradicijo. Le-ta je razmeroma dolga v državah zahodne Evrope, kar pomeni, da imajo izdelane razne zakonske in tudi druge norme, vse bolj pa so oblikovane skupne norme za države članice EU.

Zgodovina

V razvoju sindikalnega gibanja v Evropi loči Mitja Novak tri obdobja: obdobje prepovedi sindikalnega gibanja, obdobje pravne tolerance sindikatov in obdobje svobodnega delovanja sindikatov (glej Novak, 1992: 15).

Prvi zametki sindikatov v Evropi (na zahodu) so se pojavili v začetku 19. stoletja, v obliki bratovščin, katere so, kljub temu da so bile s strani države prepovedane, delovale in se temelječ na tovarištvu in vzajemni pomoči ukvarjale s poklicnim izobraževanjem, zaposlovanjem in plačami (ibid: 15).

Prelomnica v zgodovinskem razvoju sindikatov je nastopila sredi in proti koncu 19. stol., ko so države odpravile zakonske prepovedi sindikalnega združevanja, toda njihovo delovanje še ni bilo celoti svobodno.

Zadnje obdobje po Novaku (1992), ki sindikatom prinese svobodno delovanje, pa nastopi z uveljavitvijo zakonov, ki pravno urejajo njihov obstoj in funkcioniranje.

Področje sindikalnega delovanja v Evropi urejajo posamezne mednarodne norme, kot so: Konvencija št. 87 o sindikalni svobodi in varstvu sindikalnih pravic, Evropska listina o temeljnih socialnih pravicah delavcev, Konvencija št. 98 o uporabi načel o pravicah organiziranja in kolektivnega dogovarjanja itd. (Končar, 1996: 6/8).

3.3.2 ZNAČILNOSTI EVROPSKIH SINDIKALNIH PRIZORIŠČ

Stanojević (1996) v svojih raziskavah evropskih sindikalnih prizorišč ugotavlja, da so sindikalna organiziranja zaposlenih zaradi vpliva različnih faz industrijskega razvoja ter sprememb v gospodarskih in poklicnih strukturah skozi vso 20. stoletje, vse od svojih začetkov, doživljala razne spremembe, tako v svojih oblikah kot v članstvu.

Za zgodnje faze industrializacije so bili značilni militantni sindikati z maloštevilnim praviloma po poklicih organiziranim članstvom. Sindikalno članstvo je začelo naglo naraščati v obdobju množične industrijske proizvodnje, ko so se množice fizičnih delavcev iz 'nosilnih' industrij (kot jim pravi Stanojević) praviloma združevale v panožne sindikate. Delež teh sindikaliziranih industrijskih delavcev znotraj celotne industrijske populacije se je pričel z upadanjem tradicionalnih industrij in rastjo storitvenega sektorja zmanjševati. Tako so se sindikati konec 20. stoletja soočili s splošnim trendom zmanjševanja članstva (Stanojević, 1996: 16–18).

Bistvena razsežnost (zgodovine) sindikalnega gibanja je povezava s politiko in političnimi strankami, kajti v večini primerov so bile prav politične stranke zaslužne za oblikovanje sindikatov kot 'ekonomskega' krila širšega delavskega gibanja (zainteresiranost pretežno levih političnih strank za sindikate) (ibid: 23).

Naj omenim še 'notranjo sindikalno demokracijo', ki jo Stanojević (1996) imenuje kot temeljni pogoj uspešnosti sindikatov in zagotavlja visoko stopnjo pripravljenosti članstva za kolektivno delovanje.

Po drugi svetovni vojni so sindikati več ali manj povsod v Evropi kot svojo osrednjo nalogo sprejeli pogajalsko interakcijo z delodajalci. V celotni zahodni Evropi so se tedaj uveljavila kolektivna pogajanja, v katerih so se sindikati pričeli pojavljati kot akterji, ki sooblikujejo vladne makro politike in zakonodajo. Tovrstni sindikalni politični ekonomizem vidi Stanojević (1996) kot specifično evropski pojav.

Evropski sindikati so ob koncu 20. stol. v krizi, za kar so razlog tudi sledeči strukturni ter kontekstualni dejavniki: kumulativni učinki dolgoročnejših restrukturacij zaposlovanja, zaostrene ekonomske razmere, razpad tradicionalnega političnega referenčnega okvira sindikalizma ter spremembe vrednot znotraj velikih skupin delovno aktivnega prebivalstva (Stanojević, 1996).

Desindikalizacija (upadanje sindikalnega članstva) v 80. je bila z različno intenzivnostjo prisotna na vseh evropskih sindikalnih prizoriščih. Kot ugotavlja Stanojević (1996) je bila zelo intenzivna v Franciji, Španiji, na Portugalskem, v Veliki Britaniji in na Nizozemskem. V skandinavskih deželah in Belgiji so bili sindikati, kljub izgubam članstva (z izjemo Švedske), relativno uspešni, saj so rekrutirali več kot 50 % zaposlenih. V Nemčiji, Avstriji in Švici je bila značilna razmeroma stabilna stopnja sindikalizacije,

medtem ko so podatki za Italijo nejasni, gotovo je le, da se pri njih v 80. letih stopnja sindikalizacije ni povečala.

Kot da 'sindikalna' kriza konec 20. stoletja še ni bila zadostna, jo je spremljala še globalna gospodarska kriza.

Sicer že tradicionalno slabo sindikalizirani segmenti so bile predvsem delovno intenzivne panoge, kot so panoge raznih tekstilnih proizvodenj (konfekcija, usnjarstvo) ter manjša podjetja z večinsko nekvalificirano ter pretežno žensko delovno silo (glej Stanojević, 1996).

3.3.3 ZNAČILNOSTI SINDIKATOV V POSAMEZNIH DRŽAVAH

V nadaljevanju bom na kratko povzela ključne značilnosti sindikalnih prizorišč v do sedaj že omenjenih evropskih državah. Predvidevam, da v državah z neokorporativističnim sistemom industrijskih odnosov prevladujejo neokorporativistični sindikati. Za takšne sindikate je značilno, da je "stavkovna akcija, ki jo sprožajo, strogo v funkciji doseganja njihovih ciljev v kolektivnih pogajanjih in tripartitnem sporazumevanju" (Stanojević, 1996: 298). Ker je kontekst stavk racionalen, so stavke racionalizirane. Poleg tega takšno funkcionaliziranje stavk zagotavlja visoko stopnjo regulativnosti industrijskih konfliktov. Začela bom z Veliko Britanijo, v kateri 'vlada' značilen šibki neokorporativizem. Ključna značilnost njenega sindikalnega prizorišča je multisindikalizem, ki je vse prej kot prioriteta, kot bomo videli v nadaljevanju. "To je različica sindikalnega pluralizma, ki ne izvira iz političnih in ideoloških delitev, temveč iz poudarjenega sindikalnega 'sekcionalizma' oziroma interesnega organiziranja posameznih skupin in kategorij zaposlenih v posebne sindikalne organizacije." (Stanojević, 1996: 141)

Po ugotovitvah Edwardsa je za njeno sindikalno prizorišče značilna neenakomerna distribucija sindikalnega članstva, kajti na eni strani prevladuje deset velikih sindikatov, na drugi strani pa je tu še dvesto manjših sindikatov (Edwards v Stanojević, 1996: 141). Znotraj obstoječe strukture sindikatov je v VB možno prepoznati vsaj štiri temeljne skupine sindikatov: splošni, panožni, obrtniški in poklicni sindikati (glej Stanojević, 1996: 142).

Po Jacksonu v Veliki Britaniji obstaja "očitna konkurenca med sindikati, posledica katere so lahko tudi stavke" (Jackson, 1991: 37), kar pa rezultira tudi v visoki verjetnosti sprožanja med-sindikalnih konfliktov.

Prav tako kot v VB je tudi v Italiji kot državi z značilnim šibkim neokorporativizmom prisoten pluralizem na poudarjeno ideološkem ter politično in organizacijsko neenotnem sindikalnem prizorišču. Poleg treh osrednjih sindikalnih konfederacij se na italijanskem sindikalnem prizorišču pojavlja še večje število avtonomnih sindikatov.

V 80. letih, ko je bil za celotno evropsko sindikalno prizorišče značilen trend izrazitejše desindikalizacije, so italijanske sindikate pestili še neugodni učinki gospodarske krize ter pritiski delodajalcev. Eden od indikatorjev te 'krize' je bil tudi velik poraz sindikatov pri stavki v Fiatu (glej Stanojević, 1996: 183).

Zaključimo lahko, da je ključna karakteristika sindikalnih prizorišč v obeh državah s šibkim neokorporativizmom pluralizem, ki pa je na nek način vzrok takšnemu neokorporativizmu (in ne obratno), kajti le-ta posledično rezultira v "slabi institucionalizaciji in večji konfliktnosti" (ibid: 197).

Od držav s šibkim neokorporativizmom bom prešla k državi z zmernim neokorporativizmom, Nemčiji, za katero je značilen t.i dualni sistem, ki pomeni urejanje odnosov med delom in kapitalom na dva načina: s kolektivnimi pogajanjmi in s soodločanjem. Za sindikate je pomemben prvi način, saj so le-ti, poleg delodajalcev, eni izmed ključnih akterjev v kolektivnih pogajanjih. Sredstva akterjev v kolektivnih pogajanjih, s katerimi se urejajo predvsem interesi glede delovnih pogojev, plač in delovnega časa, pa so stavke (sredstvo sindikatov) in izprtja (sredstvo delodajalcev). Pri soodločanju se konflikti rešujejo na način, ki izključuje stavke in izprtja (glej Stanojević, 1996: 205).

V Nemčiji sindikalno prizorišče sestavljajo predvsem enotni sindikati, ki so proti koncu 20. stol. postali že poudarjeno centralizirane organizacije (ibid: 200). Na nemškem sindikalnem prizorišču, kjer je stopnja sindikaliziranosti relativno nizka (okoli 30 %) 'vladajo' predvsem štiri sindikalne konfederacije (glej Fürstenberg v Godina, 2001: 8).

Poleg tega je stopnja sindikaliziranosti v javnem sektorju, kjer so spori zelo redki (glej Jacobi in drugi, 1992: 259), nižja kot v zasebnem. Nemški sindikati se uvrščajo v skupino močnejših sindikalnih organizacij v Evropi, kajti le-ti veljajo za "zelo disciplinirane organizacije, ki s svojimi natančno načrtovanimi in dobro usklajenimi akcijami lahko povzročijo delodajalcem velike težave" (Stanojević, 1996: 202).

Naslednji dve državi, o čigar sindikalnih prizoriščih bom govorila, sta Avstrija in Švedska, državi s t.i. močnim neokorporativizmom.

Tipični predstavniki delavskih interesov v Avstriji so centralizirani sindikati in delavska zbornica. Avstrijska sindikalna federacija je celo najbolj centraliziran sindikat v zahodni Evropi, saj pokriva celotno sindikalno članstvo Avstrije, sestavlja pa ga štirinajst ožjih združenj, organiziranih po panožnem načelu (glej Stanojević, 1996: 229).

"Stopnja sindikalizacije konec 20. stol. se v Avstriji giblje okoli 60 %, kar kaže na solidno podporo članstva vodstvom avstrijskih sindikatov." (Traxler v Stanojević, 1996: 233)

Druga država z močnim neokorporativizmom je Švedska, država z močnimi ter močno centraliziranimi sindikati (ki imajo velik pomen), ki skupaj z združenji delodajalcev rešujejo najpomembnejša vprašanja v okviru civilne družbe, torej brez sodelovanja države (ni tripartitnih pogajanj).

Tako kot v ostalih skandinavskih državah, tudi na Švedskem sindikalno gibanje nikoli ni bilo politično in ideološko razdeljeno, kar je na primer izrazita značilnost italijanskega sindikalnega prizorišča (glej Stanojević, 1996: 327).

Švedska, kjer konec 20. stol. prevladujejo tri osrednje sindikalne organizacije, ima daleč največji odstotek sindikalno organiziranih delavcev na svetu. V primerjavi z ostalimi državami so to zelo visoki odstotki, saj je bila ta stopnja na primer l. 1989 na Švedskem 85 % (l. 1990 82 %), v Franciji 12 %, v Nemčiji in Italiji 33 % ter v VB 42 % (Nikolić, 1999: 854).

Nenazadnje je tu še Francija, ki je zunaj triade šibki-zmerni-močni neokorporativizem in katere sistem je bolj bipartitnega značaja, saj vključuje predvsem državo in delodajalce. Njeno sindikalno prizorišče lahko na nek način primerjamo z italijanskim, saj le-tega zaznamuje sindikalni pluralizem, ki je oblikovan po merilih ideološkega in političnega diferenciranja znotraj sindikalnega gibanja. V primerjavi z drugimi evropskimi sindikati je za francoske značilna izjemno nizka stopnja sindikaliziranosti delavstva, saj je bila le-ta sredi 70. let 20 %, l. 1989 pa komaj 12 % (Goetschy in Rozenblatt v Stanojević, 1996: 167).

V nadaljevanju me zanimajo značilnosti sindikalnih prizorišč v državah, "ki si po skoraj pol stoletja trajajoči prisilni vključenosti v vzhodno Evropo prizadevajo za preobrazbo iz socialističnega sistema v parlamentarno demokracijo in tržno gospodarstvo zahodnega kova" (Bizjak, 1999: 1) in so skupaj s Slovenijo pred kratkim postale članice EU.

Glede na to da so ob koncu 20. stoletja zahodnoevropski sindikati v krizi, lahko ob zlomu komunizma konec 80. let tudi na območju vzhodne Evrope pričakujemo zmedo in dezorientacijo tamkajšnjih sindikatov. Poleg zamenjave političnega sistema imajo velik vpliv na sindikalno prizorišče tudi prestrukturiranje gospodarstva in s tem zaostrene ekonomske razmere ter porast brezposelnosti. Poleg tega se pričakuje tudi porast zasebnega sektorja in t.i. belih ovratnikov, ki sindikalizaciji niso naklonjeni (glej Bizjak, 1999: 1).

Začenjam s Češko, katere sindikalno prizorišče zaznamuje sindikalna fragmentiranost, ki se pojavi že pred drugo svetovno vojno. Sindikati na Češkem predstavljajo interese delavcev na nacionalni, regionalni, sektorski in podjetniški ravni, ki jih sestavljajo predstavniki sindikatov po posameznih organizacijah. Sindikati različnih dejavnosti so združeni v Češko-moravsko konfederacijo sindikatov (ČMKOS) (glej Pollert, 1997: 220). V začetku 90. let je nova delovna zakonodaja, ki je priznala pravico delavcev do stavke ter nekatere druge pravice (glej poglavje o pravni ureditvi stavk na Češkem) legalizirala neodvisne sindikate, nekateri stari sindikati so se prestrukturirali ter se ustanovili nekateri novi (Bizjak, 1999: 11).

Pred l. 1990 so češki sindikati združevali okrog 92 % zaposlenih, l. 1995 pa je stopnja sindikaliziranosti znašala le še 36 % (Milenkovič v Bizjak, 1999: 14). Bolj militantno držo čeških sindikatov je bilo opaziti šele z l. 1994, kajti prvo petletje po žametni revoluciji velja za obdobje sindikalnega mirovanja (nemilitantnost delavcev) (ibid: 15).

Podoben položaj kot na Češkem je bil tudi na Poljskem, kjer sindikalno prizorišče v 90. letih, ko ga zaznamujeta poglobljena fragmentacija in decentralizacija, obvladujeta sindikat Solidarnost in Vsepoljski sporazum zveze sindikatov, ki se uvrščata med največje sindikate na svetu. Sindikaliziranost na Poljskem, ki je znatno višja v javnem sektorju, je v 90. letih začela naglo upadati, saj je l. 1991 le-ta znašala še okoli 40 %, kasneje pa je padla pod 20 % (Slomp in drugi, 1996: 343). Navkljub soočanju s precejšnjim upadanjem članstva so Poljski sindikati dokaj močni, kar dokazuje veliko organiziranih stavk z njihove strani v začetku 90. let.

Za tretjo državo iz omenjenega bloka, Madžarsko, je konec 20. stol. prav tako značilna močna splošna fragmentacija sindikalnega prizorišča, ki je na sindikalno prizorišče vnesla ostro medsindikalno tekmovanje ter se je odražala tudi v njeni strukturi, saj je združevala

več kot 50 članskih organizacij, po večini t.i. plavih ovratnikov. Tako madžarsko sindikalno prizorišče v 90. sestavlja večje število konfederacij sindikatov in nekatere večje sindikalne organizacije pod njihovim okriljem (organizacijska in notranja razcepljenost sindikatov) (glej Bizjak, 1999: 49).

Stopnja sindikaliziranosti na Madžarskem od začetka osemdesetih let upada, posebej pospešeno v 90. letih (od 75 % l. 1982 do 22 % l. 1997). Njen dvig je bil zabeležen l. 1996 in nato spet padec (glej graf stopnja sindikaliziranosti na Madžarskem v Bizjak, 1999: 51).

Razlogov za tako znaten osip članstva je več, vendar pa velja kot najpomembnejšega izpostaviti sindikatom nenaklonjene zakonodajne in gospodarske okoliščine ter prestrukturiranje gospodarstva (kot pri prejšnjih državah), ki je ponekod povzročilo množično ukinjanje delovnih mest. Prav tako je s prestrukturiranjem povezan tudi porast zaposlenih v storitvenem sektorju, ki (podobno kot v zahodni Evropi) niso naklonjeni sindikaliziranju (glej Bizjak, 1999).

Kot vemo, je sprememba političnega sistema konec 80. let močno spremenila organiziranost združenj delojemalcev v vseh državah 'vzhodne' Evrope. Temeljna sprememba je bila vsekakor svoboda včlanjevanja, ki je s spremembo političnega sistema stopila v veljavo.

Če povzamem bistvene skupne značilnosti sindikalnih prizorišč konec 20. stol. v vseh treh obravnavanih vzhodnoevropskih držav, so le-ta poudarjeno decentralizirana in fragmentirana, medtem ko so v obdobju komunizma na njihovih sindikalnih prizoriščih prevladovali izredno centralizirane strukture. Zdi se, da je še najmanj decentralizirano ravno češko prizorišče, kjer absolutno večino sindikaliziranih delavcev pokriva Češko-moravska konfederacija sindikatov. Na Poljskem je poleg že omenjenih karakteristik prisotna še politična polarizacija sindikatov. Kot ugotavlja Bizjakova, so najučinkovitejšo opozicijo vzpostavili na Poljskem, kjer je uspešno delovala konfederacija Solidarnost, za uspešno pa se je izkazala tudi razširitev v politično sfero (Bizjak, 1999: 61).

Ne moremo mimo dejstva, da je trend desindikalizacije, ki je zaznamoval sindikalna prizorišča večine evropskih držav vse od osemdesetih let naprej, bil najizrazitejši prav v nekdanjih komunističnih državah. Trden dokaz za to je padec stopnje sindikaliziranosti med leti 1985 in 1995, kar je posledično prineslo na Češkem 36 % stopnjo sindikaliziranosti l. 1995, na Poljskem že pod 20 % l. 1996 in na Madžarskem 22 % l. 1997 (www.btimes.co. v Bizjak, 1999: 61).

SKLEP

V svoji nalogi sem na podlagi študij večih avtorjev povzela bistvene karakteristike dogajanj na slovenskem in nekaterih evropskih stavkovnih in sindikalnih prizoriščih konec 20. stoletja.

Glede na to, da med državami obstajajo (zgodovinske) razlike v gospodarskih in političnih ureditvah, je bilo njihovo prisotnost pričakovati tudi na proučevanem področju. Seveda pa ne gre zanemariti določenih podobnosti med državami.

Slovenija se je konec 20. stol. s 'pripravami' za vstop v EU razvojno čimbolj trudila približati članicam EU. Glede pravne ureditve stavk ima vsaka država svoje predpise in zakone, ki urejajo to področje, poleg tega pa morajo, predvsem članice EU, upoštevati še določene mednarodne norme in določbe glede omenjenega področja. Lahko rečemo, da se pravne ureditve posameznih držav nekako ujemajo v zakonskih določbah na področju stavk v t.i. dejavnostih posebnega družbenega pomena (javne službe, kot so zdravstvo, policija, carina ipd.), kjer morajo delavci med stavko zagotavljati minimum delovnega procesa, da državljani niso prikrajšani za storitve, ki jih omenjene dejavnosti nudijo.

Nekatere razlike med posameznimi državami najdemo tudi pri vzrokih za stavke. Medtem ko so bili v Sloveniji poglavitni vzroki stavk konec 20. stol. povezani predvsem s plačami, so bile v Evropi (predvsem zahodnih državah) v ospredju drugačne zahteve, kot je na primer zahteva po krajšem delavniku (60. in 70. leta). Povod za stavke pa so dostikrat bile tudi izgube delovnih mest, ki so jim stavkajoči nasprotovali, intenzifikacija dela in nenazadnje tudi padec plač. Vzroki v t.i. vzhodnoevropskih državah pa so bili čestokrat politične narave, največkrat nesoglasja med vlado in sindikati. Predvsem na Češkem so bile mnogokrat povod za stavke v povprečju nižje plače zaposlenih v javnem sektorju od plač zaposlenih v zasebnem sektorju. Tudi zahteve po možnosti ustanovitve novih, politično neodvisnih sindikatov, so se znašle na seznamu povodov za stavke (Poljska).

Vidimo, da so pri nas in v zahodni Evropi prevladovale večinoma zahteve ekonomske narave, v vzhodnih deželah pa so bile le-te dostikrat bolj politične narave. Vzroki, povezani s plačami, so že samoumevno povod za stavke vsepovsod, nekje redkeje, drugje spet pogostejše. Kot še enega od poglavitnih vzrokov za stavke (poleg plač) pa lahko v

celotni Evropi (vključno s Slovenijo) izpostavimo nestrinjanje zaposlenih s kolektivnimi pogodbami in neupoštevanje le-teh s strani delodajalcev.

Konec 20. stol. so se pri nas odvijale predvsem kratke (redko zmerno dolge) stavke, z manjšim številom udeležencev (najštevilčnejše l. 1992). Do prve polovice 80. let so se le-te pojavljale relativno redko, kasneje so že bile malo pogostejše, po l. 1997 pa je bil njihov pojav zopet redkejši. Glede obsega (števila izgubljenih delovnih dni v stavkah) je bilo ugotovljeno, da je Slovenija blizu družbam z nizkim obsegom stavk. Evropskim okoljem, izrazito nagnjenim k stavkam (Irska, Francija, Italija), se približamo le v letih 1987 in 1988.

V Evropi so konec 20. stol. prisotni predvsem trije stavkovni obrazci. Prvega predstavljajo ne preveč množični spori, praviloma razširjeni na celotne industrijske panoge (Švedska, Norveška, Danska, Nizozemska, Švica, Nemčija in Belgija). Drugi obrazec so pogostejše prekinitve dela na mikro ravni (VB in Irska), tretji pa predstavlja kombinacijo simbolnih protestov na mikro ravni podjetij ter akcij na ravni celotnega gospodarstva (sredozemske države, kot so Italija, Francija, Grčija, Španija in Portugalska).

Po nizki stavkovni ravni v Evropi konec 20. stol. izstopata Avstrija in Švedska, po visoki stavkovni ravni pa Danska in Finska.

Iz različnih študij in analiz je razvidna večja množičnost stavk v zahodnoevropskih državah kot v Sloveniji. Glede dolžine trajanja stavk pa so slovenske stavke še najbližje kratkotrajnim stavkam v Italiji in Franciji, vendar so le-te ponavadi pogostejše in obsežnejše kot pri nas. Redko se stavke pojavljajo predvsem na Švedskem (le-te so obsežne in dolge), v Avstriji, Nemčiji, na Nizozemskem, Norveškem in v Švici. Zelo pogoste pa so v VB in na Finskem.

Seveda na vse statistične karakteristike stavk vpliva součinkovanje raznovrstnih dejavnikov.

V vzhodnoevropskih deželah je bilo konec 20. stol. najbolj pestro na poljskem stavkovnem prizorišču (predvsem v začetku 90. let), najmanj pa na Češkem, kajti v tem delu Evrope ima Češka najmanj konflikten sistem industrijskih odnosov.

Stavke v Evropi so v večini organizirane s strani sindikatov (razen kadar zakonodaja dopušča njihovo organizacijo mimo sindikatov), ki so bili v večini držav na svojih začetkih še prepovedani, prav tako kot stavke. Njihove funkcije in poslanstvo se od države do države bistveno ne razlikujejo. V večini držav na sindikalnem prizorišču 'vlada' več sindikalnih organizacij (fragmentacija sindikalnega prizorišča), ki si včasih med sabo tudi konkurirajo, kar mnogokrat oslabi položaj na sindikalnih prizoriščih in lahko pripelje tudi do stavke.

Evropski sindikati (tudi slovenski) so pogajalsko interakcijo kot svojo temeljno nalogo sprejeli šele po drugi svetovni vojni. Skupna evropskim sindikatom je tudi desindikalizacija v 80. letih (najznatnejša na vzhodu), ko so evropski sindikati dobesedno v krizi.

Zaključimo lahko, da med slovenskim in nekaterimi evropskimi stavkovnimi in sindikalnimi prizorišči obstajajo določene podobnosti. Glede organizacijsko-institucionalnih pogojev lahko naše sindikate najbolje primerjamo s sindikati v Italiji in Franciji, kajti pri vseh je najpomembnejša razsežnost fragmentacije sindikalnega prizorišča politična polarizacija sindikatov.

Čeprav sem Slovenijo v največji meri primerjala z državami, ki so konec 20. stol. že bile članice EU (razen vzhodnoevropskih držav), Slovenija pa je to postala šele pred kratkim, z veseljem ugotavljam, da jim Slovenija pri njihovih kvalitetah in prioritetah skuša 'pridno' slediti, na žalost pa jih včasih (mnogokrat ne vede) imitira tudi pri raznih negativnih in škodljivih dejanjih. Pohvale vredno je sindikalno področje, saj je Zveza svobodnih sindikatov že od l. 1999 dalje polnopravna članica Evropske konfederacije sindikatov in z nudenjem raznovrstne pomoči našim delavcem opravlja pomembno poslanstvo (prav tako tudi ostale slovenske sindikalne organizacije), od katerega je odvisna tudi prihodnost naše države.

LITERATURA IN VIRI

- Bean R. (1991, 1985): *Comparative industrial relations: an introduction to cross-national perspectives*. Routledge, London, New York.
- Bizjak, Maja (1999): *Industrijski odnosi na Češkem, Poljskem in Madžarskem*; diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Edwards P., Hyman R. (1994): *Strikes and Industrial Conflict: Peace in Europe?* in *New Frontiers om European Industrial Relations*, R. Hyman in A. Ferner (eds). Oxford, Blackwell.
- Ekonomsko ogledalo 7/97 na spletu:
<http://gov.si/zmar/arhiv/izbor/4ucinki/sociucin/idr0797.html>
- Ferner A., Hyman R. (1998): *Changing Industrial Relations in Europe*. Oxford, Blackwell.
- Godina, Ksenija (2000): *Fides in stavka zdravnikov v letih 1995–96.*; diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- [http: www.emo-ett.si](http://www.emo-ett.si)
- [http: www.sindikato-zsss.si](http://www.sindikato-zsss.si)
- Hyman, Richard (1989): *Strikes*. Macmillan, Fourth edition, London.
- Kavčič B., Lukan A., Mesner Andolšek D., Čibron A. (1991): *Stavke: Znanstveno in publicistično središče*, Ljubljana.
- Končar, Peter (1992): *Sindikalna svoboda in pravica do stavke v Ustavi Republike Slovenije in njuna zakonska ureditev*. Podjetje in delo, št. 17, str. 818–826.
- Končar, Peter (1996): Uresničitev sindikalne svobode in pravice do stavk javnih uslužbencev. *Pravnik* 51, št. 6/8, str. 309–327.
- Lukan, Andrej (1992): *Problemi institucionalizacije in regulacije stavk*; magistrsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Mohar, Lidija (1986): *Stavka – da ali ne?* Časopis za kritiko znanosti, št. 94/94.
- Nikolić, Miloš (1999): *Švedska družba, sindikati in delavska participacija*. Teorija in praksa, letnik 36, št. 5, str. 839–868.
- Novak, Ana (2001): *Industrijski odnosi v Nemčiji in Sloveniji*; diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Novak, Janez (1999): *Nekatera vprašanja v zvezi z ureditvijo stavk v Avstriji, Nemčiji in na Nizozemskem*. Podjetje in delo: revija za gospodarsko, delovno in socialno pravo, Ljubljana, št. 5, str. 689–700.

- Novak, Janez (1998): *Pravica do stavke v nekaterih državah*. Podjetje in delo: revija za gospodarsko, delovno in socialno pravo, Ljubljana, št. 8, str. 1401–1413.
- Novak J., Vodovnik Z. (1999): Stavka in izprtje. Primerjalnopravna analiza. V: Vodovnik Zvone (ur.). *Razvoj delovnega prava in prava socialne varnosti: letno poročilo za leto 1999*, Ljubljana: Inštitut za delo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.
- Novak M., Kyovski R., Juranič I. (1992): *Sindikalno pravo*. Časopisni zavod, Uradni list Republike Slovenije.
- *Poročilo o delu ZSSS in njenih organov med 2. in 3. kongresom*. Ljubljana, november 1998.
- *Poročilo o delu ZSSS in njenih organov med 3. in 4. kongresom*. Ljubljana, december 2002.
- Rijavec, Leonida (1996): *Primerjave med italijanskimi in slovenskimi sindikati*; diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
- Ristič, Nedeljka (1997): *Stavke na Slovenskem od 1991–1996*; diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Stanojević M., Omerzu M. (1994): *Javnomnenjske podobe sindikatov*. Družboslovne razprave, št. 17–18, str. 120–140.
- Stanojević, Miroslav (1996): *Socialno partnerstvo: modeli industrijskih odnosov ob koncu 20. stoletja*. CZP Enotnost, Ljubljana.
- Stanojević, Miroslav (2001): *Konec dolgega stavkovnega vala v Sloveniji?* Teorija in praksa, letnik 38, št. 5, str. 798–816.
- Stanojević, Miroslav (2001a): *Uspešna nedozorelost*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Vodovnik, Zvone (1995): *Kolektivna pogajanja in delavska participacija – temeljna izhodišča (primerjava)*. V: Kohl, Heribert. *Soodločanje, zaposlovanje, kolektivna pogodba (nemške izkušnje)*: brošura za slovenske sindikate v sodelovanju s fundacijo Friedrich-Ebert –Stiftung. Enotnost, Ljubljana.
- Vodovnik, Zvone (1998): *Socialni dialog in države v prehodu: povzetek referata »The role of the State in Promoting social dialogue«*. Raziskovalec, št. 2/99.
- Vodovnik, Zvone (1998) v Možina S., urednik: *Management kadrovskih virov*. Fakulteta za družbene vede, zbirka Profesija, Ljubljana, str. 305–353.
- *Zakon o stavki*, Uradni list RS, št. 23/91
- *Ustava RS*, Uradni list RS, št. 33/91–1

Pri navajanju značilnosti nekaterih stavk sem uporabila:

- Članke iz časopisov *Dnevnika*, *Novega Tednika*, *Večera* in *Delavske enotnosti* iz obdobja od začetka leta 1998 do konec leta 2003.
- 50 minut pogovora o stavki v MIK Celje d.o.o. leta 1992 z nekdanjo delavko v tem podjetju, ki je bila ena izmed udeležencev omenjene stavke.